

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

„ ... vlastní blud je cennější než cizí pravda“

Tematicko-motivická analýza povídkového cyklu Antala Staška *Blouznivci našich hor* a románu Karla Sezimy *V soumraku srdcí*

„ ... the Own Delusion is More Valuable than Someone Else's Truth“

Thematic and Motivic Analysis of Antal Stašek's Short Stories Cycle *Blouznivci našich hor* and Karel Sezima's Novel *V soumraku srdcí*

Bakalářská diplomová práce

Klára MICHNOVÁ

Česka filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředích

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vraťová, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne

.....

Klára Michnová

Děkuji Mgr. Janě Vraiové, Ph.D., za odborné vedení práce, připomínky a trpělivost.
Za podporu a trpělivost bych ráda poděkovala také mé rodině.

Obsah

Úvod	5
1. Stav bádání v oblasti zkoumaného diskurzu	7
2. Proces ustavování realismu v průběhu 2. poloviny 19. století	9
2.1. Realistické prvky v literární tvorbě 40. a 50. let	9
2.2. Projevy realismu u generace májovců	9
2.3. Poetika 60. let – román – fejeton – žánrová drobnokresba	10
2.3.1. Mravoličný román	11
2.3.2. Fejeton	12
2.3.3. Žánrová drobnokresba	12
2.4. Období českého parnasismu, krize českého čtenáře	14
2.5. Konstituování realismu v 80. letech	16
2.5.1. Realismus – vědecký, ideální, kritický	16
2.5.2. Směřování literatury	17
2.5.2.1. Realismus vs. naturalismus	18
2.5.3. Konkrétní projevy realismu	20
2.5.3.1. Prostředí	20
2.5.3.2. Postavy a jazyk	21
3. Tematicko-motivická analýza	23
3.1. <i>V soumraku srdcí</i>	25
3.1.1. Tematická složka díla	26
3.1.1.1. Trojí náboženské blouznění	26
3.1.1.2. Duchověrci	26
3.1.1.3. Konfrontace mezi duchověrci a katolíky	28
3.1.1.4. Médium Kátle Vrbatová	30
3.1.1.5. Rozkolnice Kristla	31
3.1.2. Základní motivy v díle	32
3.1.3. Zařazení díla z hlediska diskurzu	33
3.1.3.1. Kritické pohledy	33
3.1.3.2. Projevy realismu v díle	35
3.2. <i>Blouznivci našich hor</i>	40
3.2.1. Tematická složka díla	40
3.2.2. Tematizace blouznivectví	42
3.2.2.1. <i>Dvě horské dívky</i>	43
3.2.2.2. <i>Pan Šimon, Martinec, Housa</i>	46
3.2.2.3. <i>V stánku</i>	48
3.2.3. Základní motivy v díle	50
3.2.4. Zařazení díla z hlediska diskurzu	52
3.2.4.1. Kritické pohledy a projevy romantismu	52
3.2.4.2. Projevy realismu v díle	53
4. Komparace zkoumaných děl	57
Závěr	61
Seznam použité literatury	66

Úvod

V předkládané bakalářské diplomové práci se zabýváme analýzou vybraných literárních děl z přelomu 19. a 20. století, konkrétně se přitom zaměřujeme na tematizaci blouznivectví a projevy realistických tendencí v textech. Za výchozí metodu naší práce jsme zvolili interpretační analýzu a následnou komparaci textů, obé primárně zaměřeno na tematizaci blouznivectví. Hlavním cílem naší práce je postihnout zpracování tématu náboženského blouznění v románové tvorbě na konci devatenáctého a v prvním dvacetiletí století dvacátého. Dílčím cílem se pro nás stalo zařazení vybraných děl k dobovému diskurzu.

Jádru naší práce, tedy konkrétní analýze povídek a novel z knihy *Blouznivci našich hor* spisovatele Antala Staška a románu *V soumraku srdcí* Karla Sezimy, předchází teoretická stať, jež představuje vhled do problematiky ustavování literárního směru realismu v českém prostředí. V této části se blíže zabýváme projevy realismu od čtyřicátých let 19. století až do vrcholné fáze konstituování tohoto literárního směru v osmdesátých letech téhož období. Všimáme si celkové proměny dobové poetiky, zaznamenáváme rozvoj i vývoj literárních žánrů. Při deskripci dobového pojetí literatury, z hlediska jejího tematického zaměření a směřování, se opíráme jak o názory tehdejších literátů a kritiků, tak o nejnovější literárněvědné poznatky badatelů zaměřené na toto období. Primárně vycházíme z monografie Aleše Hamana *Trvání v proměně. Česká literatura devatenáctého století* z roku 2007.

V rámci myšlení o literatuře druhé poloviny 19. století pracujeme i s hypotézou synopticko-pulzačního modelu, představeného již v roce 1993 slovenským literárním vědcem Petrem Zajacem. Tento model rozpracovali autoři kolektivní monografie *České literární romantično*, přičemž pro nás se stala jedním z výchozích textů pracovní hypotéza Dalibora Turečka – *Synopticko-pulzační model českého literárního realismu*. Z hlediska tohoto specifického nazírání na literaturu, jako mapu s určitými uzlovými body, které představují klíčová místa v rámci literárních diskurzů, se v závěru práce pokusíme potvrdit nebo vyvrátit naši hypotézu, že právě jedním z takových bodů je i román Karla Sezimy.

V následujících kapitolách předkládáme tematicko-motivickou analýzu textů Antala Staška a Karla Sezimy – *Blouznivci našich hor* a *V soumraku srdcí*. V rámci analýzy se primárně zaměřujeme na tematizaci blouznivectví. Dílčí částí každé samostatné

kapitoly je také analytická stať, ve které se zabýváme zařazením díla z hlediska diskurzu. V závěrečné kapitole bakalářské práce jsme provedli komparaci povídek a novel Antala Staška a románu Karla Sezimy.

Primární literaturou se pro naši práci stal zmíněný povídkový soubor Antala Staška *Blouznivci našich hor* a román Karla Sezimy *V soumraku srdcí*. Staškovy povídky vycházely původně v periodickém tisku, což umožnilo editorům povídkový cyklus několikrát rozdílně zpracovat. Z toho důvodu informujeme o tom, že jsme si za výchozí pramen zvolili jednosvazkové vydání knihy z roku 1959, v němž jsou obsaženy všechny Staškovy povídky a novely o blouznivcích. Edičně soubor k vydání připravil František Jílek, z jehož ediční poznámky jsme se dozvěděli, že se jedná o sedmé vydání, které „vychází z posledního, Staškem upraveného vydání z r. 1927.“¹ V případě románu Karla Sezimy pracujeme s prvním vydáním z roku 1913.

¹ JÍLEK, František. *Ediční poznámka*. In: STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 493.

Myšlení o literatuře realismu nás v rámci 19. století zavede zejména k jeho posledním dvaceti letům, kdy se u nás právě v 80. letech začal tento směr etablovat jako svébytný prostředek literárního vyjádření. Z hlediska diskurzivity rozlišujeme realismus ideální a kritický, přičemž máme na paměti koexistenci realismu vědeckého, který se však realizoval v rámci odlišné oblasti myšlení.²

1. Stav bádání v oblasti zkoumaného diskurzu

Za přehledně zpracovanou kolektivní monografii, v níž se autoři zabývali mimo jiné realismem a jeho typickými projevy, považujeme *Dějiny české literatury III*, jejichž redaktorem byl Miloš Pohorský.³ Tento třetí svazek *Dějin* je zaměřen právě na období 2. poloviny 19. století, a to z pohledu literární tvorby a proměn poetik jednotlivých význačných autorů. S problematikou realismu se u nás z hlediska literárněvědného bádání setkáváme také v monografii Jaroslavy Janáčkové z roku 1967. V této studii s názvem *Český román sklonku 19. století* se Janáčková snaží komplexně postihnout situaci v literatuře na konci 19. století.⁴ Vzhledem k datu vydání je však autorčina monografie poněkud ideologicky zatížena. Dva roky před zmíněnou monografií Jaroslavy Janáčkové vyšel v roce 1965 sborník statí s názvem *Realismus a modernost*, jehož hlavním redaktorem byl Jan Forst. Z hlediska zkoumané problematiky se soubor jeví jako relevantní a hodnotný zdroj. Seznamuje totiž z různých úhlů pohledů s „nejnovějšími“ postřehy a stavem bádání v rámci realismu.⁵

Realismus z pohledu 21. století podle našeho soudu nejlépe popisují a definují práce Aleše Hamana, který se problematikou zabýval ve svých monografiích *Trvání v proměně*⁶ a *Východiska a výhledy*⁷. Knihu *Trvání v proměně* považujeme za práci syntetickou. Autor v ní podává ucelený obraz o literatuře utvářející se v průběhu 19. století. Monografie se díky svému přehlednému zpracování stala hodnotným studijním materiálem nejen pro tuto práci, ale také pro komplexní poznání charakteru

² Blíže HEČZKOVÁ (2009), MÁCHAL (1926).

³ MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Dějiny české literatury III. Literatura 2. poloviny 19. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

⁴ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Český román sklonku 19. století*. 1. vyd. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1967. ISBN 21-019-67.

⁵ FORST, Jan a kol. *Realismus a modernost: proměny v české próze 19. století: sborník statí*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1965.

⁶ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. ISBN 978-80-8607-871-7.

⁷ HAMAN, Aleš. *Východiska a výhledy*. 1. vyd. Praha: Torst, 2002. ISBN 80-7215-160-6.

literatury 19. století vůbec. Otázkou realismu z pohledu ženské kritiky a tvorby 19. století se v nedávné době zaobírala Libuše Heczková v knize *Píšíci Minervy* s podtitulem *Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*.⁸

Z novějších publikací je nám známa kolektivní monografie *České literární romantično*⁹, zpracovaná kolektivem autorů pod vedením českobudějovického profesora literatury Dalibora Turečka. Předmětem studia této monografie je romantismus. V něm autoři vnímají prostor pro široké spektrum modifikací a pracují s myšlenkou prolínání romantismu v rámci jiných dobových diskurzů (tj. synopticko-pulzační model¹⁰) a jeho interference s jinými druhy umění. Z hlediska zaměření naší práce je podstatná v monografii obsažená pracovní hypotéza Dalibora Turečka - *Synopticko-pulzační model českého literárního realismu – pracovní hypotéza*¹¹, v níž autor nastínil metodologické východisko pro další zkoumání a způsob vymezení českého literárního realismu v intencích výše zmíněného synopticko-pulzačního modelu literatury. Na tuto pracovní hypotézu navázal soubor studií z roku 2014, které nalezneme v *Souboru prací filozofické fakulty brněnské univerzity: Bohemica litteraria*.¹² Tento soubor představuje revizi v chápání a analyzování projevů realismu od první poloviny 19. století.

⁸ HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.

⁹ TUREČEK, Dalibor a kol. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-733-1.

¹⁰ Teorii synopticko-pulzačního modelu u nás rozvedl již Peter Zajac (ZAJAC, Peter. *Pulzovanie literatúry*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1993. ISBN 8022004936.).

¹¹ TUREČEK, Dalibor a kol. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-733-1.

¹² *Bohemica litteraria*. 2014, roč. 17, č. 1. Brno: Masarykova univerzita.

2. Proces ustavování realismu v průběhu 2. poloviny 19. století

2.1. Realistické prvky v literární tvorbě 40. a 50. let

I přes to, že zkoumaným obdobím jsou 80. léta s přesahem i do let pozdějších, různé projevy a tendence realismu můžeme v literatuře vnímat již v průběhu čtyřicátých a padesátých let. V rámci takového tvrzení se nabízí přemýšlet o nově nastupujícím literárním směru jako o společensko-kulturním jevu, který se neprojevoval z počátku jako samostatný diskurz, ale interferoval již do literatury romantického rázu. Je tedy nasnadě uvažovat o jakémisi synopticko-pulzačním modelu realismu. Navazujeme tak na teze Dalibora Turečka, spoluautora výše zmíněné kolektivní monografie *České literární romantično*, který se ve své pracovní hypotéze o synopticko-pulzačním modelu realismu¹³ vyjadřuje stran zmíněného názoru, takto: „Prvky realistické se postupně objevily v rámci klíčových textů subjektivně romantické a biedermeierovské povahy.“¹⁴ „Prvky realistického typu“ vnímá Tureček již v Máchově Májince (1834) či v Babičce (1853) Boženy Němcové. Autor se ve studii zaměřuje zejména na celkovou koncepci a tematicko-motivickou součást výstavby literárního díla. Podobně jako Tureček se k prolínání realismu a jiných směrů vyjadřuje Aleš Haman. V knize *Trvání v proměně* píše: „Na některé postromantické rysy jsme narazili už u Havlíčka a Němcové – projevíly se vzrůstem zájmu o všední životní jevy nazírané v jejich národně specifických (národopisných) rysech.“¹⁵

2.2. Projevy realismu u generace májovců

Konec padesátých let a počátek let šedesátých je možné považovat v procesu ustavování realismu za klíčový. V roce 1858 se skupinově projeví literáti seskupení kolem almanachu Máj, v němž se ideově přihlásili k odkazu K. H. Máchy

¹³TUREČEK, Dalibor a kol. *Synopticko-pulzační model českého literárního realismu – pracovní hypotéza. České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012. str. 265-282. ISBN 978-80-7294-733-1.

¹⁴Tamtéž, str. 268.

Svoje teze Tureček rozvinul a sumarizoval o dva roky později v editoriale vědeckého časopisu *Bohemica litteraria* (podzim 2014), napsal: „V případě realismu se podle našich dosavadních zjištění nejprve ve 30. a 40. letech experimentovalo s možností realistické literární technologie, od šedesátých let pak nastala fáze programatické a zároveň extenze realismu do specifických literárních žánrů (povídka a posléze román). Teprve od sedmdesátých let ale můžeme zaregistrovat podstatnější rozvoj realistického psaní, které - jak naznačují i prozatímní výzkumy - kulminovalo až v první polovině dvacátého věku.“ (TUREČEK, Dalibor. Editoriale. *Bohemica litteraria* 2014, roč. 17, č. 1. Brno: Masarykova univerzita. str. 6).

¹⁵HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 185. ISBN 978-80-8607-871-7.

„...navázali na máchovský pocit osamělosti člověka a na jeho vztah k přírodě, ale oproti romanticky subjektivizujícímu modelu literatury přinesli významnou změnu: převedli obecný rozpor člověka a věčnosti do roviny společenské.“¹⁶ V tomto ohledu zaznívaly ve společenství kolem zmíněného almanachu hlasy, které usilovaly o proměnu volby námětu a jeho zpracování už v prvopočátku vzniku díla. Potřebu vnímat a zobrazovat život i z jeho stinných a praktických stránek cítil už ve čtyřicátých letech Karel Sabina. Na jeho myšlení o novém pojetí literatury navázal později Jan Neruda.¹⁷ Ve smyslu proměny vnímání a nastolování nových požadavků při zpracování literárního díla můžeme májovce vnímat jako „první programové propagátory realismu v české literatuře“¹⁸.

2.3. Poetika 60. let – román – fejeton – žánrová drobnokresba

Změnu ve výběru námětu zaznamenala v šedesátých letech převážně poezie. Básníci se ve svých skladbách zaměřili na látku, skrze kterou by bylo možné zachytit „aktuální ideje a zobrazit soudobý život“. Vycházeli také z konceptu „konfrontace ideálu a skutečnosti českého života té doby“.¹⁹ Nové konceptuální pojetí poezie znamenalo změnu v oblasti poetiky. Na významu získávala sémantika výrazových prostředků, byla volena převážně slova hovorová, básnické metrum se sjednotilo a orientovalo převážně na verš trochejský.²⁰ Specifickým žánrem, který reflektoval soudobé rozpoložení „ducha a mysli“, se stala sociální balada, kterou známe hlavně v podání Jana Nerudy či Vítězslava Háška.²¹

Jistý obrat však již dříve zaznamenala poetika i v dalších sférách literárního umění – dramatu a próze. Slovy Aleše Hamana: „Nastal obrat ve vztahu k světu: od romantického ponoru do nitra subjektu se člověk začíná obracet k světu

¹⁶ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 187. ISBN 978-80-8607-871-7.

¹⁷ Blíže HAMAN (2007), JANÁČKOVÁ (1967), POHORSKÝ (1961), HÁJEK (1979).

¹⁸ MOCNÁ, Dagmar. Nerudovy Obrazy života. *Bohemica litteraria* 2014, roč. 17, č. 1. Brno: Masarykova univerzita. str. 63.

¹⁹ MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Dějiny české literatury III. Literatura 2. poloviny 19. století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. str. 38.

²⁰ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 189. ISBN 978-80-8607-871-7.

²¹ U těchto autorů je však potřeba rozlišovat individuální poetiku každého z nich. Jak píše Haman: „Básníci buď skepticky a ironicky glosovali soudobý společenský život (Neruda), nebo se od něho odvraceli a hledali útěchu v přírodě a v elementárních citech smyslné lásky (Hálek).“ (HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 189. ISBN 978-80-8607-871-7.)

zkušenosti, k vnější skutečnosti.²² Daný výrok pak Haman usouvztažňuje s celkovou náladou ve společnosti, technickými pokroky apod., přičemž poznamenává, že v důsledku této společenské proměny dochází k „ochabnutí romantického idealismu“ a je propagován „materialistický« postoj k životu, postoj účelový a užitkový, pragmatický. Z obou těchto zdrojů se živily nové směry v umění známé pod názvem realismus a naturalismus,“ které „přinášely snahu o zachycení a ztvárnění skutečnosti v celém rozsahu,“ a co je podstatné „včetně jevů záporných.“²³

2.3.1. Mravoličný román

I přes to, že byl v próze druhé poloviny 19. století obvyklejší žánr povídky nebo drobnokresby, o které bude řeč níže, usilovali spisovatelé v beletrii také o žánr románu. Toto tvrzení potvrzuje Jaroslava Janáčková v monografii *Návraty: „Nejprestižnější žánr 19. století, prozaický román, se rozvíjel v českém písemnictví pomalu. Začalo se mu dařit od půle století, bohatý rejstřík látek a stylizací zvládal až od let osmdesátých.“²⁴ V sedmdesátých letech se autoři zaměřovali na žánr románu s přívlastkem „mravoličný“. Takový román se lišil od později nastoupivšího románu realistického primárním zaměřením na morální lidské vlastnosti, které ovlivňují lidský osud především.²⁵ Mravoličné romány psala například již několikrát zmíněná Karolina Světlá (cyklus pěti románů z ještědské krajiny) nebo Gustav Pflieger Moravský, jenž se volně nechal inspirovat románem francouzským. I v rámci tohoto žánru docházelo v průběhu několika let k proměnám v pohledu a vykreslování charakteru postav. S determinovaností, která je lidské bytosti vlastní a která je ovlivňována vášní a nepředvídatelnosti mravního chování, pracoval ve své románové tvorbě Alois V. Šmilovský či ve své prvotině Antal Stašek. Haman v ohledu na výše zmíněné píše: „Tyto a podobné prózy, jež mají dnes už jen historicky dokumentární hodnotu, dokazují posun hodnotových měřítek k odvratu od romantického subjektivismu.“²⁶ Na konci sedmdesátých let se setkáváme s prózami Jakuba Arbesa,*

²² HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 184. ISBN 978-80-8607-871-7.

²³ Tamtéž, str. 184.

²⁴ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Návraty: k české literatuře od K. J. Erbena po Ladislava Fukse*. Praha: Akropolis, 2012. str. 264. ISBN 978-80-87481-90-5.

²⁵ Blíže HAMAN (2007, 2010)

²⁶ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 237. ISBN 978-80-8607-871-7.

jehož románová tvorba již více inklinuje k otázkám sociálním. V tomto smyslu se jeví obrat k zobrazování sociálních otázek jako předzvěst nástupu nového literárního směru, kterým byl realismus.

2.3.2. Fejeton

Na realistickou tvorbu měl vliv také nárůst počtu časopisů. Kolem takto nově vzniklých periodik se postupně seskupovali významní autoři té doby a tvořili tak charakteristická společenství zastávající určité názory vážící se k pojetí literatury.²⁷ Vlivem rozmanitého množství časopisů získává u některých spisovatelů na popularitě žánr fejetonu. Dle Hamana: „Fejetonistika vnesla do literatury schopnost postihnout zlomkovitou tříšť a mnohotvárnou jedinečnost každodenního života.“²⁸ Tuto domněnku potvrzuje Felix Vodička, když o nerudovském přístupu k realitě píše: „Nerudův fejeton není mozaikový jen proto, aby se líbil čtenářům, ale je takový, protože svět se začal jevit jako mozaika, v níž nebylo snadné se vyznat.“²⁹

2.3.3. Žánrová drobnokresba

Infiltrace nového směru do literatury měla pozvolný průběh. Realismus se začal projevovat skrze kratší prozaické žánry. Úrodným polem pak pro tento směr byla žánrová drobnokresba.³⁰ Ta vycházela z pojetí zpracování „obrazů ze života“, konkrétních situací, které skýtají dostatečný prostor charakteristickým projevům lidského naturelu. Autoři v ní dokázali zachytit: „obecné v jedinečném“³¹. Takto pojatá próza byla v podstatě snadno poznatelná přímo z titulu.³² V rámci zobrazovaného prostředí a postav pro tento žánr stala typickou vesnice a venkov. Byli však také autoři, které fascinovala mnohotvárnost a dynamika života ve městě.

²⁷ Blíže se periodickým tiskem a jeho vlivem na beletrii nejen v 19. století zabýval ve své stati Petr Poslední. POSLEDNÍ, Petr. *Funkce periodické publikace v literární komunikaci*. In: JAREŠ M. a kol. *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století: sborník příspěvků ze symposia pořádaného oddělením pro výzkum literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13. – 14. října 2004*. Praha: ÚČL AV ČR, 2005. Edice K; sv. 10. str. 9–14. ISBN 80-85778-47-5.

²⁸ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 186. ISBN 978-80-8607-871-7.

²⁹ VODIČKA, Felix. In: NERUDA, Jan: *Menší cesty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961. str. 521.

³⁰ Žánrovou drobnokresbu považuje za významnou také Jaroslava Janáčková. V monografii *Český román sklonku 19. století* píše: „Žánrová próza měla v osmdesátých letech nesporný význam pro sblížení literatury se životem.“ (JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Český román sklonku 19. století*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1967. str. 44. ISBN 21-019-67.)

³¹ HAMAN, A. *Východiska a výhledy*. Praha: Torst, 2002. str. 197. ISBN 80-7215-160-6.

³² Například Karolina Světlá - *Hubička a jiné ještědské obrázky*, *Kresby z Ještědí*; Jan Neruda - *Pařížské obrázky* apod.

Mezi takové patřil zejména Jan Neruda, který si za námět svých *Povídek malostranských*, vybral právě život v určité části velkoměsta. Svůj výběr později v devadesátých letech komentoval takto: „Cožpak měšťák je jiný člověk než vesničan? Nebije v nízké chaloupce i v kterémkoliv bytu vysokého činžáku totéž lidské srdce? ... Na venkově jsi právě na venkovském sadě: stromy stojí dále od sebe, je jich málo, každý je ti ihned svojí zvláštností nápadný. Město je ale les: charakter jednotlivých stromů se ztrácí v charakteru celku.“³³ Neruda však nebyl jediným autorem, který se zabýval prostorem města, ať už maloměsta či velkoměsta. Povídky, jejichž kulisami bylo právě prostředí města, tvořila také Karolina Světlá, Ignát Herrmann či Alois V. Šmilovský.

V žánrové drobnokresbě se začaly proměňovat i charaktery postav. Postavy pojednou vystupovaly jako uvědomělejší bytosti, které vychází a chovají se dle nabyté životní zkušenosti a jejich činy a konání je založeno na „zbystřeném“ sociálním citění a prožitku.³⁴

Drobnokresbou jako specifickým žánrem literatury se blíže zabýval Aleš Haman ve stati *Žánrový realismus v české próze 2. poloviny 19. století*³⁵ skrze analýzu Nerudových *Povídek malostranských* (soub. vyd. 1877) a Herrmannova románu *U snědeného krámu* (1890).³⁶ Uvedl, v čem tkví pojetí žánrové drobnokresby u obou autorů: „...v Nerudově pojetí znamená především vystižení dynamického charakteru prožitku skutečnosti v určitém momentu,“ zatímco u Herrmanna „se setkáváme s protikladným viděním skutečnosti, zdůrazňujícím proti pohybu a změně stálost a trvání.“³⁷ Dále vnímá celkovou proměnu literárního díla, která zasahuje nejen jeho složku kompoziční, ale také jazykovou. Na úrovni stránky jazykové dochází u Nerudy k volbě uvolněnějšího lexika, například v dialozích sahá k výrazovým prostředkům hovorové vrstvy jazyka.³⁸ Tato tendence je patrná i u jiných textů z této doby, například u již zmíněného Ignáta Herrmanna.

Ačkoli se žánrová drobnokresba jevila jako vhodná k realizaci nového literárního směru, nebyla jediným žánrem v této době. Vznikaly také povídky ne zcela

³³ NERUDA, Jan. Feuilleton. *Národní listy* 1890, roč. 30, č. 316. str. 1–2.

³⁴ Viz HAMAN (2007)

³⁵ HAMAN, Aleš. *Východiska a výhledy*. Praha: Torst, 2002. str. 194-233. ISBN 80-7215-160-6.

³⁶ Haman se skrze svou analýzu snaží dokázat, že *U snědeného krámu* (1890) není dílo románového charakteru, ale že se jedná o rozvedenou žánrovou drobnokresbu.

³⁷ HAMAN, Aleš. *Východiska a výhledy*. Praha: Torst, 2002. str. 199. ISBN 80-7215-160-6.

³⁸ Blíže HAMAN (2002)

realistického charakteru, v nichž i nadále přetrvávalo romantické napětí. Základní princip, v jehož intencích vznikaly prózy Karoliny Světlé či Vítězslava Háška, charakterizují autoři *Dějiny české literatury III*, pod vedením Jana Mukařovského, jako proces: „konfrontace dvojí skutečnosti: ideální, jaká by měla být a jaká by byla v souladu s romanticky pojímanou představou přirozeného života, a skutečné, jakou vidí autor před očima, jakou zná ze svých vlastních zkušeností.“³⁹

Romantismus obsažený a reflektovaný v poezii a próze, tedy vlivem soudobých okolností, ustoupil na periferii literární tvorby, ale jeho charakteristické rysy lze v dílech vnímat i nadále. Romantické prvky se prolínaly v dílech realistického charakteru především v rámci tematické složky vyprávění. Například v Háškových prózách se uplatňoval tento idealizující prvek při popisech přírody a jejího vlivu na mezilidské vztahy. V tomto smyslu byl vnímán jako rys, který udržoval vzájemný soulad mezi lidmi a krajinou, v níž tito lidé žijí, a ve které jsou vytvářeny určité typizované sociální kontakty.⁴⁰

2.4. Období českého parnasismu, krize českého čtenáře

Přelom sedmdesátých a osmdesátých let v českém literárním prostředí je představován jakýmsi rozkolem v pojetí nového funkčního modelu literatury a bývá označován jako doba „českého parnasismu“.⁴¹ V tomto období tak zaznamenáváme prolínání dvou literárních diskurzů, a to realismu a parnasismu. Slovy Dalibora Turečka: „Povaha obou proudů byla protikladná: na rozdíl od realismu byla dominantním polem parnasismu poezie budovaná jako vědomý a výslovný protiklad neuspokojivé životní reality.“⁴²

Poezie, vzniknuvší v této době, byla „poznámenána“ především sporem mezi ruchovcí a lumírovci. Jednalo se v podstatě o polemický rozpor v názoru na funkci básnického projevu s ohledem na společnost. V lyrické tvorbě se projevila čistota tvaru a propracovaná vytříbenost formy, změna proběhla také po stránce jazykové,

³⁹ MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Dějiny české literatury III. Literatura 2. poloviny 19. století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. str. 39.

⁴⁰ Viz např. HAMAN (2007)

⁴¹ Literární směr parnasismus pochází z Francie, kde se projevil hlavně v poezii v 50. a 60. letech 19. století. Tento směr kladl důraz na čistotu a tvarovou vytříbenost básnické formy.

⁴² TUREČEK, Dalibor a kol. *Synopticko-pulzační model českého literárního realismu – pracovní hypotéza. České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012. str. 280. ISBN 978-80-7294-733-1.

kdy se autoři uchylovali především k projevům vznešeným a obrazně bohatším.⁴³ Ačkoli si poezie vydobyla opět své výsostné postavení, ukotvila se na parnasu literatury, postupně se oddalovala soudobému českému čtenáři, pro kterého byla hůře recipovatelná.

S obavou o úpadek zájmu o soudobou českou tvorbu se na stránkách časopisu *Osvěta* vyslovil Ferdinand Schulz v roce 1878 v článku *Literární obecnost české* a zároveň v kritickém pojednání *Nové písemnictví české* (tamtéž).⁴⁴ V tomto období se také počínala formovat myšlenka ideálního realismu, jehož představitelkou byla zejména Eliška Krásnohorská. Její pojetí realismu vychází ze školy národní, tedy ruchovců. Také ona kritizovala úpadek čtenářské obce, ale činila tak ve smyslu odcizení se čtenářově „duševní potřebě“ a „nejniternějšímu srdci“.⁴⁵ Její kritika tak nesměřovala jen ke čtenářům, ale také k literátům, kteří neprodukovali takovou tvorbu, jež by lidé chtěli číst. Krásnohorská nebyla spokojená s tím, že se literární tvorba oddalovala od původního konceptu zaměřeného pro národ, přičemž její postesek směřoval k nespokojenosti se situací, v níž byla „porušována vespolečná náležitost mezi národem a poesíí.“⁴⁶ V jejích kritikách a článcích se často setkáváme s požadavkem, v němž vyslovila niternou potřebu zobrazovat v literatuře demokratický a svobodný národ, což se jí jevilo jako ideální.⁴⁷ V článku *Obraz novějšího básnictví českého* z roku 1877 se Eliška Krásnohorská zabývala otázkou románové tvorby a vyslovila

⁴³ Blíže POHORSKÝ (1961).

⁴⁴ Ferdinand Schulz se ve svém článku *Literární obecnost české*, zabýval konkrétně otázkou čtení české literatury, přičemž svá tvrzení a obavy doložil poklesem knižní distribuce a prodeje a také ukončením vydávání Sebraných spisů Karoliny Světlé. Na základě jeho rozhořčení položil potencionálnímu čtenáři několik otázek: „Kolik prosím máme těch spisovatelek, že přední z nich ani nedostává se čtenářek? Či snad jest to ten velebený praktický smysl, jenž Vám zabraňuje ve čtení? Či Vás ostatní literatura zaplavuje tak, že nemáte smyslu více pro to, co z Vašeho středu jest dobré?“ (str. 75-76) V poslední otázce upozorňuje na to, že se v té době četla více překladová díla z cizích literatur. Jeho záměrem je konfrontovat svým článkem hlavně studentské vrstvy čtenářské, kterému klade za úkol oživování a živení české literatury. Naráží tak problém „tehdejší“ mládeže, která podle něj rokuje o problémech politických, ale i literatuře hlavně v hospodách a v literatuře se zaměřuje buď na brak, nebo literaturu světovou: „... a kdož tu jest půdou nejpřírozenější než mládež, které se otvírá brána světla vědění?“ (str. 76) Také skrze kritiku politických periodik, která se v českém prostředí ujala, pokládá důraz na umění slovesné, přičemž se zamýšlí nad tím, proč politická periodika mají delší dobu trvání, než měla některá periodika zaměřená na beletrii. Literárním obecnostem pak myslí „společnost rodákův osvícených a vzdělaných, která s písemnictvím vlastního jazyka jest v nepřetržitém důvěrném a vroucím spojení, která s nejménějším účastenstvím sleduje rozvoj domácího umění literárního, která trvá ve stále evidenci duchovní činnosti národní, která dychtivě čeká na každou novou knihu svého jazyka ...“ atd. více ve zmíněném článku (SCHULZ, Ferdinand. *Literární obecnost české. Osvěta*. Praha: Václav Vlček, 1877. str. 154).

⁴⁵ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Obraz novějšího básnictví českého*. Nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. str. 8.

⁴⁶ Tamtéž, str. 9.

⁴⁷ Blíže např. HAMAN (2007, 2010)

požadavek: „budiž v ní více ušlechtěného realismu, více obraznosti, více pravdy životní, více konkrétnosti, a že náš život (beze všeho vytáčení) mravní a praktické jádro své samozřejmě má v neustálém boji o národní naši existenci, což i jádrem českého umění, ... musí býti český ideál a směr národní ...“⁴⁸

Situaci v próze daného období se blíže zabývá Aleš Haman v monografii *Trvání v proměně*. Soustředí se mimo jiné k analýze parnasistní beletrie. Uvádí, že i přes změny, které v literární tvorbě z hlediska syžetu i fabule probíhaly ve prospěch realismu, byla na konci sedmdesátých let zaznamenána zpětná tendence. Parnasistní próza vykazovala tendenci zpětného chodu a její charakter byl přiblížen znovu spíše k literárnímu směru romantismu. Tyto tendence se v literatuře projevovaly směřováním k alegorizacím, byla znovu oživena snovost a fantasknost.⁴⁹ V takové próze byla zvládnutelná složka dějová⁵⁰, přičemž od detailních popisů charakteru postav se v podstatě do jisté míry upustilo. Slovy Aleše Hamana důležitým aspektem díla této generace byla „výjimečnost, zvláštnost, nevšednost postav, prostředí i dějů“.⁵¹ Děje přitom byly bohaté na romantické zápletky a charakter i jednání postav byly také romantického rázu.

2.5. Konstituování realismu v 80. letech

2.5.1. Realismus – vědecký, ideální, kritický

Literární směr realismus se v českém prostředí v průběhu osmdesátých let 19. století etabloval i přes to, že se v literatuře projevila poetika parnasistů tíhnoucí spíše k romantismu. Nebereme-li v potaz jiné oblasti kultury a umění jako je například malířství nebo sochařství a pracujeme pouze se sférou literatury, setkáváme se ke konci 19. století s trojí linií realismu. V beletrii se formoval právě realismus ideální a kritický, v oblasti literatury odborné a populárně naučné realismus vědecký.

Představitelkou realismu ideálního byla v první řadě literární kritička, libretistka a básnička Eliška Krásnohorská, která zastávala tvorbu prózy vycházející:

⁴⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Obraz novějšího básnictví českého*. Nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877. str. 7.

Krásnohorská v témže článku nastiňuje možné řešení nastalé situace (málo čtenářů české lit.), a to v tomto smyslu: „... kdyby se (básnictví) národnímu úkolu s opravdovostí v pravdě uměleckou věnovalo, ještě by našlo v lidu českém působiště mnohem širší a hlubší než nyní.“ (str. 40)

⁴⁹ Například broučkář Svatopluka Čecha.

⁵⁰ Děj není statický, ale naopak dynamický. Blíže HAMAN (2007)

⁵¹ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 280. ISBN 978-80-8607-871-7.

„z konfrontace romanticky idealizovaných představ s poznáním založeným na zkušenosti.“⁵² Významným představitelem kritické linie byl Jan Neruda, jenž „zaměřoval pozornost na různé sociální a psychologické stránky života.“⁵³ Neruda usiloval o racionální, antiiluzivní poznání života a s ním spjatých zkušeností.

O podstatě realismu u nás se diskutovalo nejen ve společenských kuloárech, ale hlavně na stránkách periodik. Významnými časopisy, které se k pojetí nového literárního směru vyjadřovaly, byly Vlčková Osvěta, dále pak Ženské listy se svou literární kritičkou Eliškou Pechovou - Krásnohorskou a Národní listy spjaté s osobností Jana Nerudy. Stran vědeckého realismu se vyhranilo Masarykovo Athenaeum a Herbenův Čas. Jak bylo v úvodu předneseno, realismus vědecký se profiloval na jiné úrovni myšlení a jeho požadavky ulpívaly především v otázkách tvorby literatury odborné. Naopak realismus kritický a ideální se uplatňovaly v oblasti beletrie a vlastně celé krásné literatury.⁵⁴

2.5.2. Směřování literatury

Od let padesátých, kdy česká literatura počala zaznamenávat proměnu funkčního modelu literatury, jsme se tedy přiblížili osmdesátým létům, v průběhu kterých se realismus etabloval jako samostatný literární směr. Soudobá česká literatura byla konfrontována nejen s tvorbou domácí, ale také světovou a to skrze překlady. Spisovatelé se nechali inspirovat realistickou/naturalistickou tvorbou autorů ruských, německých či francouzských. Hned na samém počátku osmdesátých let proběhla na stránkách časopisů diskuze o směrování literatury v duchu realismu a jeho vyhocené podobě - naturalismu.⁵⁵ V časopisech byly otiskovány také literární kritiky, z nichž mezi nejvýznamnější patřila otevřená kritika Ferdinanda Schulze

⁵² HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 217. ISBN 978-80-8607-871-7.

⁵³ Tamtéž, str. 217.

⁵⁴ Vnímání rozdílů mezi realismem ideálním a kritickým jsme blíže nastínili již výše. Je však potřeba zodpovědět otázku, proč se realismus ideální u tehdejší čtenářské obce nesešel s přízní. Dagmar Mocná v *Nerudových Obrazech života a realismu* o přitažlivosti kritického realismu v opozici k realismu ideálnímu píše následující: „Kritický realismus od počátku imponoval nonkonformní částí kulturní veřejnosti svou tematickou novostí a odvahou bořit zažitá tabu, což byly rysy, jimiž konzervativní ideální realismus nedisponoval.“ (MOCNÁ, Dagmar. *Nerudovy Obrazy života a realismus*. *Bohemica litteraria* 2014, roč. 17, č. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014. str. 73.)

⁵⁵ Oba směry uvádíme z toho důvodu, že v průběhu osmdesátých let, dříve než se vycizelovalo chápání odlišných charakteristických rysů v rámci daného směru, docházelo k synkretickému vnímání realismu a naturalismu [Blíže např. HEZCKOVÁ (2009)]. O tom, že se oba směry v podstatě doplňují, píše také v závěru své studie Otakar Hostinský [HOSTINSKÝ (1890)].

s názvem *Zolovy senzační romány*. V této kritice Schulz přiznal pobouření a obavy z nástupu nových literárních směrů. Realismus však neměl jen odpůrce, kteří v konzervativním slova smyslu zastávali „ověřenou“ literární tvorbu. Mezi jeho příznivce patřil například Otakar Hostinský, který svůj postoj k literatuře vyjádřil v díle *O realismu uměleckém* z roku 1890. Ke konci osmdesátých let obhajoval a vysvětloval nově nastupující směry Leandr Čech.

2.5.2.1. Realismus vs. naturalismus

Na počátku osmdesátých let se v literatuře neprojevil jen realismus, ale společně s ním byla společnost konfrontována ještě s naturalismem. Ačkoli dnes jsme si vědomi toho, že oba tyto směry jsou odlišné jak po stránce estetické, tak po stránce zpracování a zobrazování vybrané látky, tehdejší kritika pracovala s oběma pojmy v podstatě jako se synonymy.⁵⁶ Je však nutno poznamenat, že určitých drobných nuancí si kritika či autoři vědomi byli. Nejvýraznějším rozdílem v chápání obou směrů byla pak již zmíněná estetická forma.⁵⁷ Ve smyslu podobnosti, ale zároveň odlišnosti těchto směrů smýšlel Leandr Čech ve svém článku *Nová literární revoluce* otištěném v *Literárních listech* v roce 1887, ve kterém zároveň podobně jako Krásnohorská hájí podstatu ideálu krásy v rámci zobrazované reality. Píše: „Oba tyto směry se jeví jakožto reakce proti idealismu a romantismu, jimž vypovídají boj, a hlásají, že dílo umělecké, hlavně pak román má býti zrcadlem života skutečného a má podávati obraz života, jaký jest, žádají, aby hlavně pravda byla vodítkem básníkovým. Látky své básník má tudíž bráti ze života skutečného a současného, při čemž zachovávat jest pravdivost lokálního tónu a předmětnost výrazu. Psychologické vylíčení a rozbor děje duševního jest cílem jejich, proto vědecká analýsa, studium individuí, vůbec methoda experimentální důležitými jsou činiteli. Hájí úplnou volnost látek, připouštějí veškeré situace, ovšem tedy i hnusné, ošklivé, necudné, nemravné. Kdežto však naturalisté jsou vůbec proti všemu ideálu i vši

⁵⁶ Leandr Čech v článku *Nová literární revoluce* píše: „Realismus a naturalismus značí v podstatě směr jeden, a také se obou pojmů zhusta identicky užívá; mnohé zásady jsou jim tudíž společny, avšak rozcházejí se v jisté kardinální otázce.“ (ČECH, Leandr. *Nová literární revoluce. Literární listy* 1887, roč. 8, č. 2. str. 28.).

⁵⁷ Blíže HECZKOVÁ (2009). Z dobových autorů se vyjadřoval k realismu a naturalismu Otakar Hostinský ve článku *O realismu uměleckém* z roku 1890.

kráse, a postihnutí pravdy jakékoli jest jim jediným účelem, realisté chtějíce ovšem také pravdy dosíci činí tak se zřetelem ku kráse i k ideální kompozici umělecké.“⁵⁸

O problematice vnímání naturalismu a realismu přemýšlel i Otakar Hostinský, který, na základě literatury francouzské, předložil českému čtenáři realismus tendenční – pro poučení a realismus indiferentní, kterým francouzští autoři myslí právě naturalismus vycházející z poznání věd přírodních.⁵⁹

Je tedy vidět, že diskuze o nově nastupujících směrech byla vcelku pestrá. Zapojilo se do ní zcela jistě více literátů, než jen ti, kteří jsou zde uvedeni. Mezi dalšími například Vilém Mrštík či Tomáš Garrigue Masaryk. Nicméně myšlenky výše zmíněných kritiků se výrazněji podílely na formování pohledu na realismus v průběhu pozdějších let, a proto byly vybrány jako reprezentativní vzorek pro ukázkou, jak se formovalo myšlení v rámci již konkrétní problematiky z hlediska soudobého.

Jak bylo výše poznamenáno, do debaty kolem realismu a naturalismu vstoupil i estetik a hudební teoretik Otakar Hostinský. Ačkoli datujeme konstituování realismu převážně do let osmdesátých, většina literárněkritických reflexí se objevovala až ke konci tohoto desetiletí. Otakar Hostinský podrobil svému kritickému pohledu realismus a naturalismus v článku z roku 1890 s názvem *O realismu uměleckém*. Jeho článek vyznívá veskrze pozitivně, snaží se postihnout dobovou náladu a recepci děl a také konkrétní zdůvodnění potřeby uměleckého realismu v literatuře. Staví se do opozice k negativnímu přístupu k realismu jako k neestetickému literárnímu směru, který přináší do literatury ošklivost místo „krásné“ pravdivosti. Píše: „Život a umění za našich dnů jakoby navzájem si vyměňovaly úlohy: doby dřívější hleděly uměním účinkovati na život, aby jej esthetisovaly, dnes hlásá se naopak, že nesluší umění vnášeti do života, nýbrž život do umění; toto nemá býti zrcadlem, jímž na skutečný svět vrhá světlo umělé, třeba sebe krásnější, nýbrž zrcadlem, v němž svět ten, třeba sebe neútešnější, věrně se odráží; kdysi umění chtělo býti školou života, nyní život stává se školou umění“.⁶⁰ V článku rozvádí velké množství myšlenek, které se směřovosti literatury na konci

⁵⁸ ČECH, Leandr. Nová literární revoluce. *Literární listy* 1887, roč. 8, č. 2. str. 28.

⁵⁹ HOSTINSKÝ, Otakar. *O realismu uměleckém*. Praha: Bursík a Kohout, 1890. str. 17.

⁶⁰ HOSTINSKÝ, Otakar. *O realismu uměleckém*. Praha: Bursík a Kohout, 1890. str. 7.

19. století přímo dotýkají a uvádí je na příkladech ruských a francouzských realistů a naturalistů.

Na základě nejen jeho uvažování se můžeme přesunout k charakteristickým projevům, jakými disponují díla vzniklá v průběhu posledního dvacetiletí 19. století.

2.5.3. Konkrétní projevy realismu v 80. letech

Realismus, který se do české literatury porůznu infiltroval v několika předešlých desetiletích, doznal v průběhu osmdesátých let svého vrcholu. Nehledě na jeho projevy v dramatu a poezii, se jako vůdčí literární směr projevil hlavně v beletrii.⁶¹ V románové tvorbě bylo upouštěno od romantického ideálu přirozenosti a krásy, jak bylo požadováno Eliškou Krásnohorskou, dělo se tak slovy Hamanovými „ve jménu životní pravdy“.⁶² Setkáváme se však také s názorem Dagmar Mocné, která z pohledu nejnovějšího výzkumu koncepcí realismu navrhuje „abychom v ideálním realismu viděli alternativní, nicméně zcela legitimní pojetí tohoto směru, v českém prostředí rozšířené stejně, ne-li více než realismus objektivní.“⁶³

Z hlediska žánrovosti literární tvorby byl pro realismus charakteristický román z vesnického prostředí, dále byla vytvářena próza historická a nově se u nás vyvinul žánr románových kronik či ság. Jaroslava Janáčková charakterizovala realistické tendence v počátcích osmdesátých let takto: „V prvních dvou třetinách osmdesátých let byla próza ze současnosti stále zřetelněji nesena vůlí přispět k poznání soudobého života, přecházející až v předsevzetí ukázat sílu objektivní skutečnosti, jak existuje nezávisle na přáních a ideálech člověka – a vlastně proti nim.“⁶⁴ Zásadní literární počiny, které zařazujeme k próze realistické, však autoři začali psát a vydávat až v letech devadesátých či po přelomu století.

2.5.3.1. Prostředí

Žánr vesnického románu přinesl změnu vnímání zobrazované reality a prostředí. Tak jak známe popisy venkova z pera Boženy Němcové či májovců, které se většinou

⁶¹ Blíže JANÁČKOVÁ (1967), HAMAN (2002, 2007)

⁶² HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 293. ISBN 978-80-8607-871-7.

⁶³ MOCNÁ, Dagmar. Nerudovy Obrazy života a realismus. *Bohemica litteraria* 2014, roč. 17, č. 1. Brno: Masarykova univerzita. str. 71.

⁶⁴ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Český román sklonku 19. století*. 1. vyd. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1967. str. 42. ISBN 21-019-67.

nesly v duchu idylickém⁶⁵, setkáváme se v osmém desetiletí se znázorňováním také stránky negativní. V prózách tohoto žánru pozorujeme orientaci na sociální stránku života na vesnici, s postavami nezřídka typizovanými. Autoři ilustrují v detailních popisech prostředí, které člověka nejen utváří, ale zároveň podmiňuje. Svět, ve kterém se postavy pohybují, pak není statický, ale převažuje pohyb – děj je dynamizován, do úhlu pozornosti se dostává hlavně přítomnost, „výsek z běžného života řadových lidí“⁶⁶, z našeho pohledu již historický.⁶⁷ Typickým rysem realistické prózy byla detailní deskripce fikčního světa vycházející z osobní zkušenosti autora, ilustrována s co největší mírou pravděpodobnosti.⁶⁸ Příroda pak často vstupovala do vyprávění kontrastně vůči lidskému prožívání. Profilovala se jako neměnná, stabilní konstanta, která tvořila opozici prchavému lidskému předurčení a osudu.⁶⁹ Zobrazování vesnického koloritu v osmdesátých letech umožňovalo realistům zamýšlet se hlouběji při „hledání souvislostí mezi sociálním prostředím a mentalitou a psychikou lidí“⁷⁰. Původní až groteskní představování venkova, jako místa, kde se nacházeli jen jedinci nevzdělaní, se počíná přeměňovat. Autoři často v románech poukazovali na to, že i na vesnici se pohybovali lidé, kteří se samostatně vzdělávali, a v jejich hlavách probíhaly myšlenky, které se netýkaly jen živobytí, ale také otázky hlubší, týkající se smyslu života a filozofie. S takovými typy postav se mohli čtenáři setkat v románech, o kterých bude řeč v analytické části této práce.

2.5.3.2. Postavy a jazyk

Dalším charakteristickým prvkem realismu bylo typizování postav, které se v románech z vesnického či městského prostředí objevovaly. Obvykle protagonistu představoval dobromyslný člověk, který však narážel na falešnost a vypočítavost postav vedlejších. S postavami dobráků pracoval například Karel Václav Rais

⁶⁵ Ačkoli máme na paměti, že u májovců se projevila tendence nezobrazovat vesnické prostředí jen „ideálně“. [Blíže HAMAN (2007)]

⁶⁶ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Český román sklonku 19. století*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1967. str. 53. ISBN 21-019-67.

⁶⁷ Blíže HAMAN (2007, 2010)

⁶⁸ Blíže HOSTINSKÝ (1890)

⁶⁹ Blíže se otázkou krajiny na příkladu románů Terézy Novákové zabývala Jaroslava Janáčková ve stati *Mezi dvěma modernami* publikovanou ve sborníku prací *Realismus a modernost*. (JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Mezi dvěma modernami*. In: FORST, Jan a kol. *Realismus a modernost: proměny v české próze 19. století: sborník statí*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1965. str. 137–160.

⁷⁰ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 311. ISBN 978-80-8607-871-7.

[povídkový cyklus *Výminkáři* (1891) či román *Kalibův zločin* (1895)] nebo Ignát Herrmann v románu *U snědeného krámu* (1890).⁷¹ Hlavní postavy pohybující se ve fikčním světě, se v počátcích vyprávění jeví jako prostí a nekonfliktní lidé, kteří se ve svém prostředí dobře orientují a profilují. Nicméně právě prostředí a jeho obyvatelé se nakonec pro tento typ člověka stávali determinujícími a nebezpečnými, což nakonec většinou ústilo v tragický osud a skon jedince. Dalším výrazným aspektem při vykreslování charakterů postav byl „požadavek psychologické věrohodnosti“, která byla nazírána skrze „charakterovou nedefinovatelnost postav“⁷². Zobrazením života nejen ze stránky materialistické, ale také duchovní se zabýval Antal Stašek ve svém povídkovém souboru *Blouznivci z našich hor* (1896) nebo Teréza Nováková v románu *Děti čistého živého* (1909).⁷³ Pro postavy znázorňované v realistické beletrii byla příznačná i volba lexika, realizovaná přímou řečí. Podobně jako již dříve pracoval s hovorovou mluvou Neruda, se v próze osmdesátých let setkáváme s dialekty, později také se slangem.

⁷¹ Rozborem Herrmannova díla se blíže zabývá Aleš Haman v monografii *Východiska a výhledy*. Jaroslava Janáčková se pak stejným dílem zabývá v *Českém románu sklonku 19. století* v druhé kapitole knihy. (JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Český román sklonku 19. století*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1967. str. 53. ISBN 21-019-67.)

⁷² HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. str. 308. ISBN 978-80-8607-871-7.

⁷³ Blíže HAMAN (2007, 2010)

3. Tematicko-motivická analýza

V této kapitole se budeme blíže zabývat tematicko-motivickou analýzou vybraných děl, přičemž se konkrétně zaměříme na postihnutí tematizace blouznivectví. Úvodní teoretickou stať, v níž jsme se zaobírali problematikou ustavování literárního realismu v českém prostředí, reflektujeme v jednotlivých podkapitolách ve smyslu zařazení analyzovaných textů také z hlediska diskurzivity.

Abychom se mohli blíže věnovat tématu blouznivectví, je potřeba si vymezit pojem vůbec a následně uvést alespoň několik informací o náboženském blouznění projevujícím se i na českém území.

Nejčastěji se v odborné literatuře, ale také beletrii setkáváme s označením náboženských blouznivců jako spiritistů, duchověrců či mediánů. Zmíněné pojmy lze považovat za synonyma. Historie spiritismu sahá až do poloviny 19. století, přičemž zmínky o fanatickém náboženském blouznění datujeme již do dob dřívějších.⁷⁴ Pod pojem spiritismus, jak uvádí *Encyklopedie náboženství*, „se shrnují praktiky navazování kontaktu k onomu světu a zapřísahání duchů.“⁷⁵ Komunikace s duchy, jak je dále v *Encyklopedii* popsáno, spočívá v tom, že senzibilní člen skupiny naváže kontakt například s duchem zemřelého.

Otázkou českého lidového spiritismu, který se projevil ve druhé polovině 19. století na Krkonošsku se zabýval v roce 2003 v článku *K původu a pramenům českého lidového spiritismu* Zdeněk R. Nešpor.⁷⁶ Ten provedl syntézu dostupných studií a článků, v nichž se autoři spiritismem zabývali, a předložil přehledovou stať, která reflektuje historii a vnímání náboženských blouznivců u nás. Nešpor ve studii citoval výrok Josefa Panýra z roku 1909, který zmínil existenci dvojího pojetí spiritismu, a to intelektuálního městského a lidového, který se formoval na venkově a byl

⁷⁴ O historii sektářství a bludařství projevujícího se již v prvních tisíciletích informuje kniha Josefa Váchala s názvem *Historie sektářství a bludařství: Církev a blouznivci*. (VÁCHAL, Josef. *Církev a blouznivci: historie sektářství a bludařství*. 2. vyd. Praha: Volvox Globator, 2000. ISBN 80-7207-344 -3.)

⁷⁵ *Encyklopedie náboženství*. Editor M. Elser, S. Ewald, G. Murrer. Překlad Vojtěch Pola. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. str. 332. ISBN 8071921882.

⁷⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. K původu a pramenům českého lidového spiritismu. *Lidé a města* 2003, roč. 5, č. 12, str. 59–81. ISSN 1212-8112.

povýšen na náboženství charakteru sektářského.⁷⁷ S touto dichotomií pracuje ve stati Nešpor i dále.

Spiritisté, jak je charakterizuje Nešpor, zamítali vnější zbožnost, vyhýbali se svátostem, křesťanským obřadům a chrámům a jejich morálka byla striktně podřízena Písmu.⁷⁸ Nešpor také uvádí existenci médií, skrze která navazovali spiritisté kontakty s duchy zemřelých.

Umělecky ztvárnili spiritistické hnutí beletrističtí spisovatelé. Téma náboženského blouznění se stalo ústředním pro povídkový cyklus *Blouznivců našich hor* (1895) Antala Staška či pro román *Děti čistého živého* (1909) Terezy Novákové. Spiritismus znázornil ve svém románu *V soumraku srdcí* (1913) také Karel Sezima.

⁷⁷ „Tak Josef Panýr uvedl do naší odborné literatury podkrkonošské spiritisty, přičemž si správně uvědomil jejich fundamentální různost od intelektuálního spiritismu Prahy a Českých Budějovic. »Spiritismus v Krkonoších, « píše Panýr, »nesporně má ráz náboženský, ráz sekty ... stoupenci spiritismu, jak se vyskytuje ve městech, na př. v Praze, nestaví v popředí náboženský jeho ráz, nýbrž dělají spíše vědou. «, (NEŠPOR, Zdeněk R. K původu a pramenům českého lidového spiritismu. *Lidé a města* 2003, roč. 5, 4. 12. str. 62. ISSN 1212-8112.)

⁷⁸ Blíže NEŠPOR (2003)

3.1. *V soumraku srdcí*

*V soumraku srdcí*⁷⁹ představuje v pořadí třetí literární počín spisovatele, redaktora a kritika Karla Sezimy, vlastním jménem Karla Koláře. Tento román poprvé vyšel v roce 1913 a již v následujícím roce si vyzískal kladné ocenění soudobé kritiky. František Vykoukal v rubrice *Nové písemnictví* v časopise *Osvěta*, napsal: „Román Karla Sezimy, nazvaný *V soumraku srdcí* (náklad J. R. Vilímka, str. 204), je bez odporu z nejcennějších děl, jež u nás poslední dobou vyšla.“⁸⁰ Vyzdvihl také celkovou koncepci díla a upozornil na to, že se Sezimovi podařilo vytvořit „obraz plný života, myšlenek a vzruchu.“⁸¹ Se stejně pochvalným pohledem se setkáváme u Františka Sekaniny a Hanuše Jelínka. Sekaninovi se kniha jevila „formálně nejvyspělejší, plně dozrálá a význačná svým přepečlivým pěstěním po stránce stylu,“ přičemž oceňuje „výraznou lapidárnost postav i charakterů,“ jež jsou „jako vykrojeny z nejtvrďšího, průhledného křišťálu.“⁸² V Jelínkových očích zase dílo představovalo „výsledky radostné, neboť znamenají odklon literární inspirace Passiflory k osobitému studiu života, od psychologických experimentů s výjimečnými a vybásněnými postavami k pevnějším, krevnatějším, lidštějším figurám, zasazeným do rámce široké a mnohostranné studie mravů.“⁸³

Sezimovu tvorbu charakterizují především krajinomalebné popisy přírody, vybraná mluva a zobrazování postav často senzitivních, nervově i myšlenkově labilních, jež jsou v průběhu děje vystavovány určitému typu milostné konfrontace (srov. Passiflora). V tomto smyslu nabízí, skrze prožívání postav, také jistou psychologickou introspekci.⁸⁴ Deskripce prostředí se projevuje bohatou metaforikou a neobvyklými slovními obraty, díky čemuž bývá autor přiřazován k impresionistům (viz níže).⁸⁵

⁷⁹ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123.

⁸⁰ VYKOUKAL, František V. *Nové písemnictví. Výpravná próza. Osvěta* 1914, roč. 44, č. 8, s. 631–632.

⁸¹ Tamtéž, str. 631. Na základě nejen jeho slov později rozvineme podkapitolu, v níž se budeme zabývat otázkou realismu.

⁸² SEKANINA, František. Karel Sezima: *V soumraku srdcí*. *Zvon* 1913/14, roč. 14, č. 32, str. 445–446.

⁸³ JELÍNEK, Hanuš. Z původní tvorby románové. *Lumír* 1913/14, roč. 42, č. 5, str. 230.

⁸⁴ Například František Sekanina v recenzi románu *Karel Sezima: V soumraku srdcí*, upozorňuje na „jemné a důmyslné psychologické propracování“, jehož Sezima užil v jeho předešlém díle *Passifloře*. (SEKANINA, František. Karel Sezima: *V soumraku srdcí*. *Zvon* 1913/14, roč. 14, č. 32, str. 445.)

⁸⁵ Blíže NOVÁK (1995) či ŠTĚPÁNEK (1950)

3.1.1. Tematická složka díla

Ústředním tématem románu *V soumraku srdcí* je náboženské blouznění. Toto téma je rozpracováno z hlediska námětu jako tendence zachytit a zobrazit náboženský rozkol, dilema, které bylo charakteristické pro venkovské, zvláště podkrkonošské, prostředí na přelomu 19. a 20. století. Problematika náboženství je v Sezimově románu rozvedena i z pohledu morálních proměn.

S výše popsaným tématem se v díle seznamujeme skrze postavu Kristýny Kavánové. Protagonistka je prototypem silně věřícího člověka, jenž má základy víry v trojjediného Boha a uctívání svatých pevně ukotveno ve svém vědomí. V průběhu děje můžeme sledovat proměnu její osobnosti, převážně ve chvílích jejího postupného setkávání se s různými možnostmi a náhledy na náboženství jako takové. Tímto problémem se budeme zabývat níže.

3.1.1.1. Trojí náboženské blouznění

Náboženské blouznění jako hlavní téma analyzovaného románu můžeme charakterizovat trojím způsobem. Jednak nám kniha nabízí pohled do nitra církevního katolického společenství, jehož členové se místo k farářům uchylují k vesnickému faktoru Floriánovi, jenž si svým způsobem kolem sebe vytváří okruh duchovních spřízněnců a posluchačů, které se snaží vést správnou duchovní cestou.⁸⁶ Za druhé se vyprávění zabývá také otázkou osvíceneckého pohledu na Boha, který ze své podstaty vychází z přírody a jeho vnímání a vyznávání je věcí individua.⁸⁷ Třetí a pro nás zásadní pojetí náboženského blouznění, je spjata se skupinou náboženských blouznivců, které Sezima v textu označoval jako mediány, duchověrce či spiritisty.

3.1.1.2. Duchověrci

Sezima nás ve svém románu seznamuje se stoupenci spiritistického učení, jež usilují o poznávání Boha především prostřednictvím ducha. Média, která se spiritistických seancí ve vyprávění účastní, jsou posedávána duchy zemřelých, kteří nenašli smíření

⁸⁶ Z tohoto pohledu by se dalo říci, že se obklopuje věřícími, z nichž v jistém slova smyslu buduje malou sektu v rámci velkého církevního společenství.

⁸⁷ Takto vnímá Boha samotář Bryknar, který prošel jak katolickou školou, tak učením spiritistů. Proč přilnul k duchověrcům se dozvídáme z retrospekce. (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 129.)

s Bohem a jejich duše jsou tak nuceny dlít na pozemském světě.⁸⁸ Blíže se otázkou posednutí duchem budeme zabývat níže.

Jak z výše napsaného vyplývá, hlavními aktéry se na takových setkáních stávala právě média, tedy některý ze senzibilních členů skupiny. Tito senzibilové v románu předávají ostatním účastníkům hluboké duchovní myšlenky, které si každý člen může vyložit v podstatě po svém. Tento způsob výkladu a samotné recepce předneseného umožňuje Sezimovým spiritistům zapojit do uvažování o věcech církevních také rozum.⁸⁹

Sezima nás v románu informuje také o tom, že spiritistické seance probíhaly většinou ve večerních hodinách a mnohdy trvaly až do pozdní noci. Dokladem tohoto tvrzení může být úryvek z knihy: „A bylo po sezení. – Půlnoc již minula; někteří z obcovanců přenocovali u hospodáře.“⁹⁰ V těchto ohledech se lišili od pravověrců, tedy od věřících katolíků, jejichž mše se v románu odehrávají bez takovýchto výstupů. Společné pak obě společenství, v Sezimově díle, mají modlitbu a přímluvy adresované Bohu či zpěv náboženských písní.

S duchověreckou skupinou se Kristla setkává v podstatě hned v úvodu vyprávění, kdy ji její kamarádka Anežka Maternová, dcera místního sedláka-spiritisty, na jedno z takových setkání přizve. Kristla je pobouřená tím, že ačkoli se snažila Anežku vždy motivovat „správnou“ cestou, tedy pravověrnou, je ona příznivkyní bludařů. Avšak Anežčin otec dává své dceři na výběr, k ničemu ji nenutí: „Až Anežka doroste, sama pak s radostí přijme světlo pravé. Nutit ji nechci.“⁹¹ Několikrát je v průběhu děje také připomenuto, že zvěsti, které se o spiritistech po vesnicích a městech nesou, nejsou pravdivé. Otec malé Maternové upozorňuje na to, že duchařské dýchánky, které

⁸⁸ V kontextu Sezimova románu je potřeba zmínit, že o spiritistech existují reálně dochované záznamy. Blíže se s náboženskou situací v Podkrkonoší lze obeznámit v *Listáři k dějinám náboženských blouznivců v XVIII. a XIX. (REZEK, Antonín a ŠIMÁK, Josef Vítězslav. Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století XVIII. a XIX. Část I, Do roku 1810. Praha: Česká akademie věd a umění, 1927. 2 listy, 273 s. Historický archiv; 46.)*.

⁸⁹ Rozumové poznání Boha, jak jej preferují duchověrci, ale také poustevník Bryknar, kritizuje faktor Florián v rozpravě s knězem Vlachem. „Hm, to je mi divná nauka. Po mém nebyl rozum dán člověku proto, aby zkoumal věci neznámé. Ale aby chápal příklady a jim se podřizoval. Opačně soudí spiritisté. Škoda, že v nich jemnostpán má na očích tak omračující příklad.“ (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímk, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 103.)

⁹⁰ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímk, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 33.

⁹¹ Tamtéž, str. 17.

doprovázelo pověstné „klepání stolečky“, již není aktuální a že se podkrkonošské duchověrectví obrací k otázkám vnitřním, veskrze duchovním.⁹²

Slovy otce Materny se také dozvídáme, proč toto uskupení vůbec vzniklo, a proč nejsou spokojeni s katolickým náboženstvím. „**Uzavřený kruh církevní nauky ovšem nedostačí rozbíravým myslím.** Denně roste počet těch, jež odpudilo prázdné zevnější osvědčování zbožnosti. Pout'ová modlaření, pálení svíček a přemílání růženců ... To jenom nesoulad vnáší do srdcí a hlav. **A rozum prahne.**“⁹³ Což dosvědčuje také stařenka Maternová, která dodává, že „ještě mocněji žízni srdce“⁹⁴. V jejich pojetí se tedy duchověrci staví vůči dogmatickému uvažování církve pravověrné, které člověku neumožňuje dostatečný způsob duchovní realizace a očisty.⁹⁵ Později v díle také zjišťujeme, že za zakladatelku spiritismu v obci, v níž se děj odehrává, byla považována stařenka Maternová. Dozvídáme se tak z rozhovoru mezi Maternovou a matkou Kavánovou: „Řeknete například pravá rodina. Za dob, kdy se tady v horách ještě tolik nerozmohlo nové učení, říkali mi »ta, co ve vsi založila spiritismus«.“⁹⁶

3.1.1.3. Konfrontace mezi duchověrci a katolíky

Vzhledem k sektářskému charakteru uskupení je zcela logické, že duchověrectví často přichází do střetu s náboženstvím katolickým. Proti seskupení lidí kolem sedláka Materny vystupuje zvláště jeho švagr, faktor Florián, který proti

⁹² „Strýc se zhrzil. »Jděte! Klepající stolečky a ostatní bezedné hlouposti – ?« Avšak hospodář s utkvělým pohledem pevného přesvědčení mu vyložil, že duchověrectví zdejší opustilo kratochvíle se stolky a vyzvídáním budoucna, a že se zabývá otázkami vnitřními.“ (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. str. 17.)

⁹³ Veškerá zvýraznění tučným písmem v textu provedla autorka.

⁹⁴ Obě citace tamtéž, str. 18.

⁹⁵ Blížší specifikaci duchověreckého spolku můžeme vyčíst mezi stranami 17– 19. „... duchověrci jsou lidé spravedlivě klidní; vědí, že každé vyznání konec konců hledá téhož Boha, třeba jedno k němu mělo blíž a druhé dál. Ale kněžím a jich náhončím byl asi proti mysli svatý mír. Nejen proti pravdě káží, ale navádějí na ‚duchaře‘. V jiných okresech též donášejí a četníky posílají rozhánět duchověrecká sezení.“ (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 19.)

S odborným zkoumáním českého lidového spiritismu se můžeme seznámit skrze článek Zdeňka R. Nešpora *K původu a pramenům českého lidového spiritismu*. Ten zde cituje O. Zachariáše, který popisuje spiritistu takto: „[spiristista] domnívá se, že duše lidská jest nesmrtelná a jest schopna i po smrti těla stýkati se s pozůstalými živoucími na tomto světě a po čas svého zjevu vykonává dokonce i různé fyzické a duševní úkony, kterých člověk živoucí, podle našich pojmů, schopen není. Aby žijící svět mohl vstoupiti ve styk s duchy zemřelých, k tomu jest třeba prostředníka, člověka, media.“ (NEŠPOR, Zdeněk R. *K původu a pramenům českého lidového spiritismu. Lidé a města* 200, roč. 5, č. 12. str. 59–81. ISSN 1212-8112.)

⁹⁶ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 148.

duchověreckému sboru píše dopisy na zemské úřady. Podobné pohnutky sledujeme u Floriána také ve věci církevně-kněžské, a to tehdy, když se dozvídáme, že je i proti vlažnosti, kterou vůči spiritistům zastává olešnický farář Vlach. Vlach spiritisty neopovrhne, spíše by se dalo říci, že jejich učení do jisté míry obhajuje. „Ano, lituji ubohých blouznivců. Ale nejsem s to, abych jich nenáviděl. **Dávají mi v mnohém dobrý obraz o křesťanech prvních dob.** Stojí si vždy s láskou ku pomoci, usilují vespolek o zdokonalení. Mluvím o nich jako o celku: všude koukol mezi pšenicí. Ale řada jich odvykla sudičství a klevetění, odnaučila se kartám, karbanu. Rváči mezi nimi zkontrol, pijani se obrátili k střídmosti.“⁹⁷

Do konfrontace se v románu pouští také duchověrci, ale nečiní tomu tak okázale, jako faktor Florián, ale skrze svá spiritistická zasedání. Zde proti kněžím vystoupí jedno z médií, blíže popsáno pouze jako „podivný, hrozný člověk, host ze sousedního okresu,“⁹⁸ ze kterého pravděpodobně v minulosti chtěli mít rodiče kněze. „Duch“ jeho slovy promlouvá takto: „Rodiče – nepraví, nastrčení rodiče – chtěli ze mne mít kněze. Ale za nic bych se nestal jedním z povalečů – ústy hlásajících Pánu vytrženou chválu – (...) A vám pravím ... já, který jsem prošel branou smrti: varujte se dělníků na vinici, upíjejících krev z hroznů Páně! Zažeňte supy, kteří vám trhají maso s kostí - - -.“⁹⁹ Na tomto příkladu můžeme také pozorovat určitou promyšlenost celého projevu. Čtenáři se nabízí otázka, zda se jednalo o opravdové „posednutí“ duchem, který celému zasedání předával ústy média důležité informace a myšlenky, nebo jestli šlo pouze o nacvičená vystoupení, která u „fanaticky“ poblouzněných individuí, spiritistů, vyvolávala pocit opravdovosti.

Vypravěč nás uvádí také do situace, v níž nastává v duchověreckém sboru náhlý zvrat. Děje se tak ve chvíli, kdy intimitu jednoho ze spiritistických večerů naruší poustevník Bryknar, který prozradí domnělé médium a usvědčí jej z připravenosti celého vystoupení. Bryknar se tak pravděpodobně pokusil dokázat, že ani spiritistické víře se zcela nedá věřit a že výpady z obou táborů, nejsou zcela

⁹⁷ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 103.

Z hlediska této obhajoby se setkáváme i u Staška s tím, že většina lidí, kteří se přidali na stranu duchověrců, původně byli lidmi nedobrymi s převážně negativními vlastnostmi. (například pan Martinec, ze stejnojmenné povídky, či „kriminálník“ Housa).

⁹⁸ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 31.

⁹⁹ Tamtéž, str. 32.

opodstatněné.¹⁰⁰ Poustevníkově ostré kritice se však nevyhne ani „učení“ faktora Floriána.¹⁰¹

Pro naši interpretaci je zásadní popis střetu mezi katolíky a spiritisty, který proběhne na pohřbu média Kátle Vrbatové.¹⁰² Do vypjaté situace, kterou v podstatě vyvolal faktor Florián a vyhrotil do krajnosti mrzák Šimek, vstupuje samotář Bryknar.¹⁰³ V jeho moralizující řeči zazněla též hluboká myšlenka, která vystihla pojetí Boha a víry u obou zneprátelených stran: „Jeden každý z vás je chrámem božím. Nesluší se proto zapalovat světélka od světélek. Vše je dohromady tatáž boží myšlenka, ale vlastní blud je cennější než cizí pravda.“¹⁰⁴

3.1.1.4. Médium Kátle Vrbatová

Výše jsme poznamenali, že spiritisté v představovaném fikčním světě komunikovali s Bohem a „duchy“ skrze médium. Specifickým a zároveň nejvýznamnějším médiem je v díle chudokrevné děvče Kátle Vrbatovo. Ačkoli se ve sdružení projevuje několik domnělých prostředníků, kteří jsou ve spiritistickém sboru hlavními komunikanty s duchy, o Kátli můžeme poměrně s jistotou prohlásit, že je prostředníkem nejvěrohodnějším. Dívka v transu promlouvá většinou se svým předčasně zesnulým bratrem. Kátlinu věrohodnost podporuje i její vnější charakteristika, která ji definuje jako typ vhodný stát se médiem: „Bledé, slaboučké

¹⁰⁰ Na projevu mladého pracovníka v lomu, který do sboru přistoupil teprve nedávno, dokazuje naučenost pronášeného slova, což se nesetká s kladnou odezvou. „Vidím ... ohnivého muže. – Postavu nesmírnou vidím z červeného kamene. A není to kámen ... živé plameny šlehají z řeřavých údů.“ Všichni zatrnuli. Co teď podivín promluvil nepřírozeným hrdelním tónem, jako by kohosi napodobil, v předešlém sezení doslova blábolil mladý lomařův adept. ... Bryknar však zasmál se už na plnou tvář. „Žádná síla, žádná nadpozemská mocnost, příteli!“ „Bodejž, nebyla!“ hned nakvašeně přel se Materna a šíje mu zrudla. „Tentýž duch nám opakuje projev dvakrát po sobě ... a pokaždé skrz jiného prostředníka!“ (...) „Co vidíš?“ udeřil Bryknar na adepta. Mladý brusič bezradně zatěkal očima s hosta k lamačovi a zase je sklopil. „- - nic!“ vyjel konečně pod ostřím Bryknarova pohledu. Obcovanci lokty vyměňovali si mínění. Avšak v Maternovi vřelo. Sám nejednou mival pochybnosti, ale fanatismem snažil se je přehlušit. ... **(pozn. vstoupí Bryknar) „A hanba dost, že cizí člověk musí přijít, aby vám sňal bělmo s očí! Ze vám samým nerozsvítlo se pod čelem, jaký útok na váš zdravý rozum vězí v takové tlachavé – Spravedlnosti.“ „Řasa je mi po záhrobních strašidlech,“ ozval se nyní i zahanbený lomař. „Chtěl jsem jen dát těmhle rozviklaným stavům nový hyb ...“**“ (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 117–120.)

¹⁰¹ Srov. str. 171.

¹⁰² Ačkoli se spiritisté vyhýbali veškerým křesťanským obřadům, jako byl například křest nebo katolická mše, o průběhu pohřbu smýšleli podobně. Požadovali důstojný pohřeb a spočinutí na hřbitově u kostela, což je z pohledu jejich chápání víry vcelku paradoxem. [Blíže se tímto problémem zabývá NEŠPOR (2003).] Tělo Kátle Vrbatové je nakonec pohřbeno na louce u lesa a jejího pohřbu se účastní oba „zneprátelené“ tábory.

¹⁰³ Srov. 124–127. (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123.)

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 127.

to stvoření,“ kterému „bezkrvé rty (mu) nikdy nerozhnul smích.“¹⁰⁵ Jak se v průběhu románu dozvídáme, její schopnosti mluvit s duchy se projevíly bezprostředně po smrti jejího bratra: „Kátle od té doby chodila jako pronásledována viděním. Škole odrostlá, rozvíjela se v polobdělém období dospívání; toho roku žena spiritistického redaktora na objízďce po vesnicích objevila v ní mediijní schopnosti. Darovala jí několik poškozených čísel časopisu a neumělý román spiritistický, a Kátle se zápallem počala se zabývat vědou.“¹⁰⁶

3.1.1.5. Rozkolnice Kristla

Ústřední postavou románu je patnáctileté děvče Kristla Kavánová. Autor skrze protagonistku zobrazil proměnu lidského myšlení, které se projevilo negativním vlivem okolí. Ačkoli se mladá Kavánová z počátku jeví jako děvče, které má podstatu své víry v Boha pevně ukotvenu, její proměna vnímání a prožívání náboženství je v díle jasně zřetelná. Na základě posměchu, který musí trpět od stejně starých dívek a také vzhledem k jejímu pubertálnímu dospívání, se Kristla v jistém slova smyslu zpronevěří čistotě těla a Desateru. O motivu sebeobětování bude řeč níže, nicméně na tomto místě chceme ilustrovat, jak se na základě vnějších okolností může seběhnout proměna ve smyslu vnímání božské entity.

Kristýna si projde vlastně všemi třemi „typy“ náboženství, které Sezima ve svém textu vykreslil. Ačkoli je zprvu znechucena a pobouřena tím, co se na spiritistických zasedáních odehrává, v průběhu pokročilejšího stádia jejího těhotenství se bez jediného slova odporu těchto večerů účastní, jako jejich tichý pozorovatel. „Za to Kristlu jako živý doklad zvrácenosti mravouky odpůrcovy [tj.Floriánovy]¹⁰⁷ duchověrci dokonce rádi teď měli na očích; na výpomoc brána u Maternů a potají směla se účastnit sedánek.“¹⁰⁸ Její naslouchání spiritistům však není v ději nijak více rozvinuto. O to více je zajímavější její náhlé přilnutí k poustevníkovi, se kterým

¹⁰⁵ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 26.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 34.

V rámci vyprávění se setkáváme také s informací, která nám napovídá více o propracovanosti myšlenky celého hnutí. Dozvídáme se, že existoval někdo jako hlavní redaktor, který publikoval spiritistické časopisy, co však výtisky obsahovaly, už nám vypravěč neříká. Víme pouze, že se z nich dala vyčíst „věda“ (srov. str. 34). Zajímavostí je, že se vypravěč zmiňuje také o spiritistickém románu. Bohužel stejně jako u časopisů nevíme, co bylo jeho náplní.

¹⁰⁷ Doplnila K. Michnová.

¹⁰⁸ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 116.

naváže téměř milostný poměr.¹⁰⁹ Nově vzniklý „vztah“ se nakonec pro Kátli stane osudným. Ačkoli se Bryknar jeví v podstatě jako rozumný člověk, který na vše nazírá s větším nadhledem než ostatní, nechá se strhnout myšlenkami mladé poblouzněné dívky, která ho málem přesvědčí k tomu, aby společně utekli do světa a hlásali hluboké myšlenky víry, tentokrát v jejich osobitém pojetí: „»Chcete, půjdeme k nim spolu. K zástupům! Hněte-li jim Šimek Boha z hladu, my jim jej stvoříme z lásky. Vy k nim mluvte prosté věci, jakým všichni mohou rozumět. Ale buďte shovívavý k jejich slabostem«. – ... »S důvěrou sejdem mezi ně a uvidíte, brzy budeme mít svoji obec. Nevystačí-li náš celý věk, snad i pokračovatele najdeme ...«¹¹⁰ V tomto ohledu bychom mohli uvažovat o čtvrtém typu náboženského poblouznění, které je v románu popsáno.

3.1.2. Základní motivy v díle

Náboženství není jen hlavním tématem knihy, ale také jejím leitmotivem. Motivické stránky Sezimova románu zkoumala již v roce 2010 ve své magisterské diplomové práci Jitka Pfeiferová.¹¹¹ Jedním z vybraných motivů, který zmiňuje, je motiv „sociální nespokojenosti“.¹¹² Dokladem tohoto motivu je pro ni vykreslení sociálních nepokojů v místní fabrice zpracovávající sklo. Obecně tato situace v díle působí jako nadbytečná. Shodně s tímto naším tvrzením přemýšlí i Pfeiferová, která odkazuje na článek v časopise *Osvěta* od Františka Vykoukala. Z našeho pohledu bychom k motivu sociální nespokojenosti přiřadili ještě motiv podružný, a tím je prospěchářství. Ten lze sledovat skrze postavu faktora Floriána, jenž je pro svůj osobní prospěch a materiální zajištění schopen učinit cokoli.¹¹³ Zároveň se setkáváme s motivem obětování se, a to ve dvojitým provedení. První oběť je zdánlivě čistá a nezištná. Chce ji přinést Kristla, aby dokázala, že mimo svazek manželský se

¹⁰⁹ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. srov. str. 160, 187.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 177–178.

¹¹¹ PFEIFEROVÁ, Jitka. *Románová tvorba Karla Sezimy* [online]. 2010. [cit. 2015-03-07]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jiří Kudrnáč. Dostupné z: <http://theses.cz/id/at442w/>. (http://is.muni.cz/th/64405/ff_m/Diplomova_prace-J_Pfeiferova_nojch.txt).

¹¹² Viz PFEIFEROVÁ (2010)

¹¹³ V popisu a jednání faktora Floriána se nabízí jistá analogie s postavou z románu Ignáta Herrmanna s paní Šustrovou. (HERRMANN, Ignát. *U sněženého krámu: líčení z pražského života*. 15. vyd., v ČS 2. Praha: Československý spisovatel, 1962.)

dítě na svět nepřináší.¹¹⁴ Ve své naivitě uvěří božímu znamení a s myšlenkou opětného potření dědičného hříchu, odevzdá svou nevinnost vesnickému faktorovi.¹¹⁵ V druhém případě se zase jedná o postavu faktora Floriána, jehož oběť je však falešná. Ze strachu o poškození jeho pověsti se ani na Kristlině smrtelném lůžku nepřizná, že porozené dítě je jeho. Domnívá se, že by tak uškodil nejen své cti, ale ochudil by také o duchovního vůdce své věrné „ovečky“.¹¹⁶

3.1.3. Zařazení díla z hlediska diskurzu

3.1.3.1. Kritické pohledy

Zamýšlíme-li se nad zařazením daného díla k pro něj typickému literárnímu směru, setkáváme se se směsicí pohledů. Analyzované dílo tak pokládá například F. X. Šalda za ultrakatolické a ultraromantické, což dokládá na postavě Kristly Kavánové a jejím životním údělu.¹¹⁷ Šaldova kritika je podle nás rozporovatelná. Jako jediný možný směr, o němž je třeba v souvislosti se Sezimovým románem uvažovat, nabízí romantismus. Zásadněji se problematikou směrového zařazení zabýval Vladimír Štěpánek ve stati *Sezimův román V soumraku srdcí*.

Oba kritici si všímají toho, že postavy v díle jsou silně individualizované, což by napovídalo pojetí romantickému, jak navrhoval Šalda. Ovšem Štěpánek ve své stati zmínil hned několik literárních směrů.¹¹⁸ Jeho analýza postupuje od nejnovějšího směru v literatuře prvního dvacetiletí 20. století, a to dekadence, kterou nejzřetelněji spatřuje v úpadku společenství zobrazovaného v knize.¹¹⁹ O dekadentní tendenci

¹¹⁴ Tento pohled na analýzu Kristliny postavy přináší i F. X. Šalda ve stati *Karel Sezima: V soumraku srdcí*. (ŠALDA, František X. Karel Sezima: V soumraku srdcí. *Kritické projevy 9 (1912 – 1915)*. Praha: Československý spisovatel, 1954. str. 258–266.)

¹¹⁵ „Dědičný hřích znovu má být potřen její patou. Skrz ni otevřeny oči budou duchovněcům ... i snad jiným bludařům; a červánková brána nesmrtelnosti jí kyne dokořán.“ (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 60.)

¹¹⁶ „A zas měl chuť vrhnout celou pravdu ve tvář matce této mladé ženy, všem. Ať ho proklínají, ať ho nenávidí; ruky nezvedl by k obraně. Avšak pomyslí-li, že by se tím nutně změnil i všechno chod jeho života, připadalo mu to skorem jako sebevražda.“ (Tamtéž, str. 194.)

¹¹⁷ „Problém, který si zde vyvolil p. Sezima, jest opravdu ultrakatolický a **ultraromantický**: mateřství mimo přírodu, bez pomoci přírody, mateřství, jehož nositelkou nebyla by hmotnost nebo smyslnost.“ (ŠALDA, František X. Karel Sezima: V soumraku srdcí. *Kritické projevy 9 (1912 – 1915)*. Praha: Československý spisovatel, 1954. str. 260.)

¹¹⁸ Štěpánkova slova tak potvrzují Turečkovu hypotézu synopticko-pulzačního českého literárního realismu.

¹¹⁹ „V *soumraku srdcí* není koncipováno jen individuálně, jakkoli těžiště spočívá na výjimečných jedincích. Již na Brykharově vztahu k člověku a společnosti, ke Kris[t]le a celému zástupu vesničanů, obračejících se k němu v svých zmatcích, je hodnocen širší, **společenský dosah úpadkovosti: dekadence je zlo nejen individuální**, ale i mravně společenské již tím, že mu neodporuje a tím je

v rámci románu uvažuje také v kontextu nových směrů v literatuře. Dále uvažuje o kritickém realismu, který ilustruje na příkladu dělnické revolty a následné stávky v podkrkonošských brusírnách skla. Letmé informování o probíhajících nepokojích ve sklářském podniku nás sice upozorňuje na sociální a pracovní motiv knihy, ale jako nedostatek vnímáme jeho povrchní rozvedení.

Štěpánek vnímá v díle také projevy realismu, a to z pohledu zobrazování venkovského prostředí, přičemž zájem o venkov dokládá tendencí ilustrovat tento prostor také u Sezimových současníků.¹²⁰ Zároveň ale stejně jako Šalda nakonec přiřazuje dílo k romantismu, který je však dle Štěpánka v Sezimově pojetí obohacen o realistické prvky.¹²¹ Štěpánek upozornil na to, že realistických rysů užívá Sezima pouze příležitostně a úsporně.¹²² Charakteristika textu skrze jediný diskurz byla i pro Štěpánka nesnadná. Zejména charakter postav jej vedl k příklonu k romantismu.¹²³

Do diskuze nad Sezimovým dílem vstoupil také Arne Novák, který v rubrice *Z české novelistiky* v týdeníku *Přehled* srovnával román s novelami Karla M. Čapka-Choda. Novák v novém románu viděl Sezimovu snahu o překonání naturalismu. Román Novákovi „ukazuje Sezimu na cestě za rozhodným přemožením impressionismu,“ neboť „zevní svět není podán již výlučně v barevných skvrnkách a světelných vlnách, nýbrž často již v synthesi lineární, postavy mají pevnější gesta a hutnější obrysy ...“¹²⁴

S názorem na analyzované dílo z pohledu Štěpánkovy a Šaldovy kritiky v podstatě souhlasíme. „Hlavní“ postavy románu jsou vykresleny jako individualizované, prožívají také životní rozčarování, které vede ke specifické rozpolcenosti, jsou idealistické. Jejich boj proti společenské vesnické konvenci vyznívá mnohdy marně

umožňuje.“ (ŠTĚPÁNEK, Vladimír. Sezimův román *V soumraku srdcí*. *Listy filologické* 1950, roč. 74, str. 206.)

¹²⁰ „Zájmem o duševní základy venkovského života, o společenské, krajové, hmotné, ideologické, mravní jeho determinanty řadí [*V soumraku srdcí*] k jeho nejlepším výtvorům, jak je představují práce Staškovy, Holečkovy, Novákové, Herbenovy, Sumínovy. Krajově i látkově se stýká [Sezima] s Raisem, kreslířem nuzných horských existencí.“ (ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Karel Sezima V soumraku srdcí*. *Listy filologické* 1950, roč. 74, str. 208.)

¹²¹ Srov. str. 209.

¹²² Srov. str. 209.

¹²³ Srov. str. 209. „Lidský typ, k němuž tu Sezima směřuje, je svou iracionálností, citovostí, absolutností, titanismem, idealismem přes všechn smysl pro naléhavost úkolu pozemského vskutku romantický a romantičnost vnikla i do dějové a psychologické motivace, část o na úkor pravděpodobnosti a přesvědčivosti.“

¹²⁴ NOVÁK, Arne. *Z české novelistiky*. *Přehled* 1913/14, roč. 12, str. 395.

a většinou končí tragicky. To vše vybízí k nazírání na toto dílo prizmatem romantismu. My se však pokusíme dokázat, že projevy realismu jsou zde silnější, než se domnívají výše zmínění kritikové.

3.1.3.2. Projevy realismu v díle

Jak upozornil Štěpánek, Karel Sezima se podobně jako spousta jiných autorů pokusil sžít s prostředím, které ve svém románě zachytil. V Sezimových *Pamětech II* se můžeme dočíst o tom, kterak se spisovatel přestěhoval na Novopacko, aby mohl pozorovat tamní lid. Většina postav, se kterými se v díle setkáváme, měla vlastní reálný předobraz nebo alespoň některé shodné rysy s rázovitými horskými obyvateli, se kterými se Sezima mohl dostat do styku.¹²⁵

Již výběr žánru, jímž je vesnický román, indikuje literární směr realismus. Jak jsme již v teoretické části této práce uvedli, žánr vesnického románu byl oblíbený u autorů konce 19. století, přičemž se v tomto období setkáváme v literatuře zejména se dvěma literárními směry – realismem a naturalismem. Z hlediska Sezimova románu se domníváme, že o projevech naturalismu se v tomto případě hovořit s určitostí nedá, ale jevy, specifické pro tento literární směr jsme zde schopni registrovat (viz níže). Spisovatelé se v rámci tohoto směru zabývali nejen otázkami determinovaností individua ve společnosti, ale také společností samotnou, a to na základě otázek národnostních a sociálních. I *V soumraku srdcí* se autor pokouší nastínit dobovou společenskou situaci. Činí tak na příkladu revolty podkrkonošských brusičů skla, kteří usilovali o lepší platové a pracovní podmínky ve fabrice. Nespokojenost sklářů se reprodukovatě dostávala do horské vesnice skrze mrzáka Šimka. Svými buřičskými myšlenkami se Šimek snažil zapůsobit na Bryknara, avšak marně. Vyvrcholení těchto sklářských bojů nakonec vyznívá skepticky – jen ve smyslu marných lidských obětí z řad dělnictva. Sezima se zde pravděpodobně pokusil s ohledem na stávkující dělníky aktualizovat i politické tendence, které se v té době projevovaly, myslíme tím ideologii socialismu. Otázka národnostní není v textu nijak explicitně uvedena, autor se blíže zaměřil pouze na život z pohledu sociální stránky. Vypravěč Sezimova románu nás v mnoha odstavcích upozorňuje na to, že v téměř každé domácnosti byl tkalcovský stav, díky kterému si ženy přes

¹²⁵ Srov. ŠTĚPÁNEK, Vladimír. Sezimův román *V soumraku srdcí*. *Listy filologické* 1950, roč. 74, str. 210. Zde Štěpánek usouvztáží postavu Bryknara s novopackým přítelem Karla Sezimy, a to Janem Opolským, kterého Sezima vnímal jako určitý typ horského hloubala.

večery a hlavně v zimě přivydělávaly na živobytí. Je zde také naznačeno, že i někteří muži chodili po práci v kraji.¹²⁶

Dalším projevem realistických tendencí v rámci zkoumaného díla je modelování samotného prostoru venkovské krajiny. Autor, který je často zařazován k proudu českých impresionistů¹²⁷, se zde projevil jako zdatný malíř horské krajiny. Prostá deskripce prostředí je v jeho podání obohacena o nezvyklé přívlastky a slovní obraty,¹²⁸ které vytvářejí lyrizující pasáže.¹²⁹

I zde je z našeho pohledu ovšem prostor, v němž jednající postavy žijí, podmiňujícím aspektem. Tuto podmíněnost můžeme vnímat například skrze protagonistku, která nezkažená městem žije svůj naivní malý život vcelku prostě a do určité doby nad ničím nehlobá. Ovšem s myšlenkami, které ji nutí přemýšlet o významu Boha, přemýšlet, ne pochybovat, je konfrontována skrze svou přítelkyni Anežku Maternovou. Postava Anežky je zde v opozici vůči Kristýně neboť má možnost se díky svému strýci dostat do města a nějakou dobu tam žít. I zde je popsán negativní vliv města na nezralou lidskou osobnost.¹³⁰ Kristla je konfrontována také s faktem, že město nedodrжуje tradice, které ona zná z vesnického prostředí, ve kterém je víra v Boha základní premisou. Zjišťuje, že ve městě neshledávají hříšnými věci nebo události, jejichž svěcení ona považuje za pevně dané. Skrze toto vnímání vidíme kontrast město a venkov.¹³¹

¹²⁶ Například postava chalupnice Mádlové, kterou Bůh obdařil velkým počtem dětí, má muže, který na jaře každý týden pravidelně odchází zedničit do okolních vesnic a měst. „Muž její v zimě se povaloval doma, z jara vycházel na stavbu do kraje. Ale každé soboty se vracel zabělený vápnem, a slušně již podnapilý ...“ (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 78.)

¹²⁷ Srov. NOVÁK (1995)

¹²⁸ „Půdy byly chudé; vřesovitá pastvíska a **trpké** louky, **krušná** kamenitá pole s houštinami ořeší jako s ostrůvky. Pouze lesní luhy byly **šťavnaté** a role nad čedičovými lomy žírnější.“ (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 15.) nebo „Šerý, chladný krkonošský kraj v přísném rámci vysokého obzoru, ves uprostřed příkrých svahů jako na dně nesmírného kalicha, barák baráku se skrývající za kopcem ...“ (Tamtéž, str. 38.)

¹²⁹ „Na den, dva se hory vyjasnily zážehem mrazivé záře a hned opět blankyt zasmušil se parami. Až jednoho jitra zadul od hor silný průvan, počasí se proměnilo náhlým posunutím oblohy. Zelená voda z tajících sněhů běžela po zmrzlé půdě a luka vpíjela kruhové zálivy stříbra ...“ (Tamtéž, str. 82)

¹³⁰ Anežka se ve městě nebrání milostným pletkám, je u ní znatelný odklon od víry, má spoustu všetečných otázek týkajících se vzniku světa apod.

¹³¹ „Kristla zhrozila se, když jí Anežka přiznala, že sic velké taneční hodiny zmeškala pro tetin rheumatismus, ale po masopustě přec prodělala aspoň soukromé; pořádali je mládenci z obchodnické besedy. **V postě!**“ (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 87.)

V téměř každé významnější postavě románu se zrcadlí nenaplněné ideály z mládí. Pozitivní vidění světa či vnímání Boha jako dobrého spasitele, se v očích obyvatel vesnice v průběhu života proměňuje. Specifickým typem realistické postavy je i poustevník Bryknar. Už v mládí byl samotář konfrontován s nepříznivým během osudu, to když musel vyrůstat bez matky s otcem ženoucím se za mamonem. Přísný otec a horské prostředí z něj vychovali silného člověka, který se však raději uzavíral do sebe a vytvářel si romantické představy o manželském životě. Už jen to, že mlýn, který zdědil po otcově smrti, se potýkal s nedostatkem vody¹³², je určitou známkou realistických rysů rozvinutých kolem postavy. Jeho pozdější milostný život je téměř analogický s prožíváním citu doktorem Karlem Bovarym z pera Gustava Flauberta. Bryknarova žena Frýda se stejně jako paní Bovaryová oddává slasti s jinými muži. Sezima však naložil na bedra Bryknarova úděl temnější, totiž že cizoložství jeho ženy je všem zjevné, dokonce i Bryknar sám o tom ví. Jeho tragický úděl je dovršen ve chvíli, kdy hošík, domnělý jeho syn, ke kterému upínal všechny své nenaplněné city, onemocní a Bryknar je nucen jej dokonce zadusit.¹³³ Popis umírání jeho dítěte je v části této knihy až zřetelně naturalistický.¹³⁴

Plna ideálů byla pravděpodobně i postava starší Kavánové, která jako mladá odešla do služby do města. Živila se jako kantýnská při stavbě železnice. Zde se seznámila s otcem Kristýny. V mladické nerozvážnosti koketovala s dvěma muži, kteří se nakonec o její city pobili. Jeden z nich na následky rvačky zemřel a druhý si vysloužil trest doživotí. Kavánová zastižena smutkem ze smrti otce svého dítěte se vrací domů s outěžkem a s prosbou o odpuštění. Ve vesnici se však dozvídá, že její matka neunesla tíhu ostudy, kterou si dcera ve „světě“ ušila a na následky zármutku

¹³² „Z jara, kdy nebylo mletí, míval horský klepáč vody od boha, ale po žních vždy se vytratila, jako by ji slunce vypilo.“ (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 73.)

¹³³ „Lékař nevěstil konečně nežli muka, prodloužená o několik hodin. Bryknarovo srdce prahlo po zázraku. Ale ústa hošíkova šhubala se pod krvavou pěnou; slabé svalstvo paží bylo rozerváno, křeč již vykloubila kosti. Posléze se vzbouřil proti Bohu jako Kain. Z ticha létla pověst a do ticha zanikla. Silné palce mlynářovy sevřely prý dusící hrdlo, když viděl, že dítě již ho nepoznává.“ (Tamtéž, str. 77.)

¹³⁴ S realistickým popisem smrti se setkáváme také ve chvíli, kdy je na lůžko posledního spočinutí uložena také Kristla, která v poslední své hodině zažívá stav blouznění (srov. str. 195–197). Její konec je popsán takto: „Zazněl chropot jako proťatého hrdla; umírající pootevřela levé oko. Dívčí, opět štíhlé tělo protáhlo se jako had ... a duše odtělesnila se v hrůze.“ (Tamtéž, str. 197.)

skonala. V té chvíli se Kavánová zatvrdila vůči světu a rozhodla se žít kající život o samotě s dcerou.¹³⁵

Karel Sezima vykreslil ve svém románu nejen cituplné postavy, pro které jsou jejich ideály nedosažitelné, a na základě toho jejich pozemský život strádá. Do děje vstupují také ty, které dokreslují celkový charakter zobrazovaného prostředí. Již například zmíněný Mádl, který je charakterově pokleslý, kleje a „týrá“ svou ženu¹³⁶ či svérázná, rázovitá a hrubá postava čeledína Hantona, který je ve své jednoduchosti sto uvěřit, že Kristlino dítě je jeho a podle toho se k mladé Kavánové i nevhodně chová.

Popisy postav a s nimi související charakteristika jsou podobně jako deskripce krajiny jazykově specifické. Ze zdánlivě běžné charakteristiky se díky užití metaforice posouvají na vyšší úroveň čtenářské recepce. Například postava Kristliny matky, starší Kavánové je popsána následujícím způsobem: „Nosila černý, vdovský, tibetový šátek, vždy hluboko do očí shrnutý, jako by stále kráčela v pohřebním průvodu. **Přímou, tuhou svojí postavou se podobala bleskem do temna očazenému topolu.**“¹³⁷ Podobně je popsáno také vzezření Jana Floriána, vesnického prodavače. Nejen tím, že kolem sebe tento člověk sdružoval místní katolíky, ale také stylem oblékání se jevil jako kněz. „V jeho zevnějšku leccos upomínalo na kněze. Okrouhlá lysina na temeni blýskala mu jako luna tonsury; jeho rty hrubé, masité a jen navyklým úsilím ztenčené, stále jako v modlitbě se pohybovaly nad kostnatou bradou s modravě vyholeným strništěm. Měl orlí nos a vypouklé, hluboko do vlasů zakrojené čelo a pod hustým, prošedivělým obočím zřítelnice klouzaly mu jenom štěrbinami mezi přimknutými víčky jako zbraně, nabízející nepříteli co nejméně povrchu ...“¹³⁸

Z hlediska jazykové složky vyprávění, autor nevyužil novopackého dialektu a přímá řeč je tedy spíše neutrální. Celkový ráz děje je dynamický, jednotlivé motivy a epizody na sebe logicky navazují, retardace vyprávění se projevuje jen sporadicky.

¹³⁵ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 37.

¹³⁶ Srov. „[Materna] Zpola beze smyslů se pak vrhal na ženu a celou noc ji týral neurvalým laskáním. Neděli však prospal jako zabítý a v pondělí za časného jitra opouštěl domov s klením a hrozbami, že celou rodinu za vlasy pověsí ke stropu a řemenů s nich nařeže.“ (Tamtéž, str. 78.)

¹³⁷ Tamtéž, str. 38.

¹³⁸ Tamtéž, str. 50.

Postavy v románu jsou hloubavé a jejich opravdový charakter a niterné prožívání je postihnutečné jen částečně.

Požadavek realismu – věrně zachytit výsek ze života lidí i s jeho negativními stránkami, se Sezimovi z našeho pohledu zdařilo naplnit. Je zvláštní, že ačkoli se kritikové tohoto románu shodují ohledně směrnosti, často se v jejich pracích vyskytuje slovo „obraz“. Obraz stejně jako kresba, byly častými podtituly próz, které vznikaly v intencích realismu. Kladně hodnotil výběr a zobrazení látky Sezimův dobový kritik František Vykoukal, když napsal: „[Sezima] zvolil určitý výkroj a ten zobrazil po všech stránkách, snad jen jediné se nedotýká, otázky národnosti. Jinak vyzdvihl pestré a hojné pletivo rozmanitých zájmů a názorů, jimž dal vespolek se křížiti a utkávati, a sestrojil z tohoto vzájemného boje obraz podivuhodné síly a zároveň jímavé harmonie, **obraz** plný života, myšlenek a vzruchu.“¹³⁹

Obraz ze života podkrkonošské vesnice, který nám skrze román *V soumraku srdcí* Sezima zprostředkoval, zařazujeme z hlediska diskurzivity právě k realismu, ačkoli se nebráníme prolínání výše zmíněných literárních směrů v jeho celkové koncepci.

¹³⁹ VYKOUKAL, František. V. Nové písemnictví. Výpravná próza. *Osvěta* 1914, roč. 44, č. 8, str. 631.

3.2. *Blouznivci našich hor*

Novely a povídky, které kniha *Blouznivci našich hor* představuje, otiskoval Antal Stašek (vl. jm. Antonín Zeman) v časopise *Květy* od roku 1892. V roce 1895 se vybrané texty dočkaly také knižního zpracování. Jak upozornil František Jílek v ediční poznámce k vydání, s nímž jsme pracovali, věnoval Stašek „velkou péči jazykové úpravě textu,“ v každém novém vydání své knihy.¹⁴⁰ Do celkové koncepce díla zasahoval později také Staškův syn Ivan Olbracht, jenž v povídkách provedl značné množství úprav. Naše analýza vychází z knižního souboru, jež je představován dvěma novelami a sedmi povídkami, v nichž můžeme sledovat příběhy vybraných postav.

Jindřich Vodák, z jehož dobové kritiky budeme čerpat i níže, o povídkovém souboru prohlásil: „Jinak jsou *Blouznivci našich hor* suchá, fádňá a místy protivná kniha.“¹⁴¹ S Vodákovým názorem na dílo si dovoluujeme nesouhlasit. Stašek se pokusil vykreslit horské naturely lidí vcelku přirozeně a realisticky. Protagonisté povídek se prolínají a setkávají v jednotlivých textech na základě jednotčího rámce díla, totiž náboženského blouznění.

3.2.1. Tematická složka díla

Ačkoli název povídkového souboru implikuje, že ústředním tématem bude náboženské blouznění – není tomu tak. Tématem, jež prostupuje jednotlivými texty, je především osud. Každá povídka má svého protagonistu, jenž v průběhu děje doznává určité charakterové proměny.

Vedlejším tématem, které povídkám tvoří kompoziční rámec, je spiritismus. V novele *Dvě horské dívky* se čtenář skrze vypravěče seznamuje s dobovou atmosférou a náboženskými tendencemi, které uzrály v osmdesátých letech devatenáctého století v Krkonoších: „Bylo to na počátku let osmdesátých předešlého století; na krkonošských horách šířilo se duchověrectví, lidé se jali pomocí prostřednic obcovat se zászvětím a zakládali »sbory«. Nová víra tu zabloudila z ciziny, ... lidu českému bylo duchověrectví náboženskou reformací; pojal je v sebe

¹⁴⁰ JÍLEK, František. *Ediční poznámka*. In: STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 493.

¹⁴¹ VODÁK, Jindřich. Antal Stašek: *Blouznivci našich hor*. *Rozhledy* 1896, roč. 6. str. 167.

se vši vrozenou mu vznětlivostí ba s plamennou vášnivostí, jako by mysticism našich předků, starých českých bratří, ožil a obrodil se v horském současném pokolení.“¹⁴²

Ačkoli by se mohlo zdát, že se toto téma bude vinout celým souborem jako ústřední, Stašek zmiňuje existenci duchověreckého sboru v Podkrkonoší spíše v souvislosti se zráním lidského charakteru. Protagonisté povídek se stávají členy spiritistického sboru většinou na základě hledání východiska z nepříznivé životní situace.¹⁴³ K spiritistům se hlavní postavy přiklání většinou až v závěru jednotlivých textů. Povídka, která se šířeji zabývá otázkou duchověrectví v Krkonoších, nese název *Na stánku*. Skrze vypravěče je čtenář seznamován s průběhem spiritistických sedánek i s jejich možným kritickým hodnocením.

To, že se Stašek zabýval duchověrectvím až sekundárně, vysloužilo *Blouznivcům našich hor* negativní dobovou kritiku. Velmi rozhořčeně reagoval na soubor povídek Josef J. Veselý, kterému vadila nedořešenost díla v otázkách církevních a také nedostatečně zaujatý postoj k problematice duchověrství. Napsal: „ [Kniha, doplnila K. M.] Obrala si za úkol vylíčiti zevrubně poměry v Pojizeří, zvláště t. zv. spiritismus tam jako mor rozmohlý, ale Bohu žel, pan spisovatel vůči této morální rakovině nezaujal náležitého stanoviska.“¹⁴⁴ Veselého kritika se ovšem týkala především tematizace blouznivectví z hlediska morálky. Jindřichu Vodákovi se tematika duchověrectví v povídkách jevila popsána jen „mimořádně, ne jako důležitý element jistého psychického vývoje, nýbrž jakoby náhodný příměsek.“¹⁴⁵ Zároveň dodal: „ Ostatně je o tom spiritismu pověděno tak nepatrně málo, tak zběžně, tak povšechně, že by si toho, nebýt úvodu, nikdo ani hrubě nepovšiml; nelze si mysliti, že by si čtenář i jen z daleka mohl utvořiti jakési ponětí o síle a způsobu jeho lokálního vlivu na mysl našeho krkonošského lidu.“¹⁴⁶ Nedostatečné pojetí a rozvedení tematiky náboženského blouznění si všiml i František V. Vykoukal, který ve své kritice k souboru napsal: „Hlouběji však, až k samým kořenům tohoto hnutí se [Stašek] nepouští, neanalyzuje jeho příčin, nepodává nijakých teorií, nesestupuje do tajemných nížin a zákoutí duše lidu, aby tam hledal prvotních příčin,

¹⁴² STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 9.

¹⁴³ Toho si mimo jiné všiml již dříve František V. Vykoukal, který v kritice Staškova souboru napsal: „Většina duchověreckého sboru Staškova dospívá v tato místa po krutých trampotách a úhonách životních.“ (VYKOUKAL, František V. Výpravna prosa. *Osvěta* 1898, str. 922.)

¹⁴⁴ VESELÝ, Josef J. Antal Stašek: *Blouznivci našich hor*. *Vlast* 1896/97, roč. 13. str. 276.

¹⁴⁵ VODÁK, Jindřich. Antal Stašek: *Blouznivci našich hor*. *Rozhledy* 1896, roč. 6, str. 165.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 166.

jež působily, že seménka nového učení tak rychle se ujímala. Neukazuje také ku prvním počátkům duchověřeckého sboru v Jestřábí.“¹⁴⁷

V díle se setkáváme také s tématem formování socialistické společnosti. Myšlenky, které se zaobírají novým politickým směřováním, zaznívají z města do horského prostředí a i zde si získávají své přívržence. S ohledem na tuto tematiku sleduje vypravěč Staškových *Blouznivců* proměnu spiritistických seancí, na nichž se nově stávají média prostředníky duchů, kteří přináší slova týkající se společenské reformy.¹⁴⁸

3.2.2. Tematizace blouznivectví

Zaměříme-li se na jednotlivé texty tvořící povídkový cyklus, zjišťujeme, že se setkáváme s dvojnásobným druhem blouznění. Náboženské blouznění, o jehož postihnutí nám jde především, je součástí každé povídky, většinou se však o něm dozvídáme až v závěrečných pasážích. Poblouzněním z hlediska subjektivního prožívání milostného citu se setkáváme hlavně v novelách (*Dvě horské dívky*, *Pan Šimon*).

Staškův povídkový cyklus nám přináší vhled do problematiky náboženského blouznění spíše dokumentární. Lokalitou, která spojuje všechny povídkové texty, je oblast Krkonošska, konkrétně okolí Jilemnicka.

V prostředí, do něhož je děj povídek zasazen, se postupně zformovalo duchověřecké sdružení, o jehož existenci se dozvídáme hned v úvodu novely *Dvě horské dívky*. Podstatným faktografickým údajem se nám jeví také zjištění, že sbor, jenž byl v Podkrkonoší ustanoven, má také své jméno – Sbor svatého Václava – a jeho členové se scházejí ve vesnici Jestřábí.¹⁴⁹ Do tohoto sboru vstupují postupně

¹⁴⁷ VYKOUKAL, František V. Výpravná prosa. *Osvěta* 1898. str. 921–922.

¹⁴⁸ Nadšeným socialistou je v povídce *Paní Stoupová* spiritista Vrabc, který stejně jako kdysi „verboval“ horaly k duchověrství, v této chvíli přesvědčuje lid pro otázku socialismu. „Jako Vrabc před časem každého obracel na duchověrství, tak nyní každého chtěl mít socialistou na svůj lad. Spiritismus byl v něm stanoviskem trochu již překonaným. Měl sice i přes úřední zákazy, pokuty a vazby svůj tajný sbor, jenž se v jeho baráku někdy scházel; ale i duchové, kteří tam mluvivali ústy prostřednice Maturové, jaksi se pozměnili. **Nehlásivali již s takovým důrazem lásku všelidskou; zato tím více mluvili o rovnosti všech lidí, o hříších a neřestech boháčů a mocných tohoto světa, ba jeden z nich – jmenoval se Marek – míval dlouhé výklady o tom, že i nejsprostší člověk na světě má právo, aby měl podíl na statcích pozemských.** Ku podivu stali se duchové, kteří se zjevovali ve Vrabcově domku, skoro takovými nespokojenci, jakým byl hospodář sám, a všímali si více tohoto než onoho světa. (STAŠEK, A. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 448–449.)

¹⁴⁹ „I v Jestřábí u Jilemnice ustavil se sbor přívrženců víry té a dal si jméno »Sbor svatého Václava.«“ (Tamtéž, str. 9)

protagonisté všech povídek, členství v něm se tak stává jakýmsi konektémem celého povídkového cyklu.

V novele *Dvě horské dívky*, prvním textu celého souboru, se dozvídáme, jaké účinky mělo přilnutí ke spiritismu na prostý horský lid. „Spiritism měl na ně týž účinek, jakým v dějinách působivají veliká hnutí náboženská. Mravní lidé stali se ještě mravnější; lidé pokažení lepšími. Pijáci zanechali kořalky; tuláci chopili se práce; nezabozi se obraceli na víru; na duchu slepí počali vidět; na duchu kulhaví počali chodit.“¹⁵⁰ Jedná se v podstatě o jedinou ucelenější charakteristiku sboru a osob, které se k novému horskému hnutí přidávali.

Z hlediska tematizace blouznivectví jsou pro nás podstatné zejména dva texty souboru, a to novela *Dvě horské dívky* a povídka *V stánku*. *Dvě horské dívky* přitom představují vyprávění, v němž se dozvídáme základní myšlenky spiritismu, jeho obhajobu z úst Růženky, členky Sboru svatého Václava, a také se setkáváme s kritikou a nepochopením ze strany pravověrných, tedy katolíků. *V stánku* se Staškův vypravěč zaměřil na zobrazení průběhu spiritistických setkání, přičemž si neodpouští ani jejich kritiku a naznačuje vlastní postoj, jenž vůči souvěrcům zaujímá.

3.2.2.1. *Dvě horské dívky*

Novela *Dvě horské dívky* představuje jedno z nejkomplicovanějších vyprávění v rámci celého souboru. Je tomu tak zvláště proto, že se v ději pohybuje velké množství postav, jejichž životní osudy se v průběhu střetávají a prolínají.

Pro nás je z hlediska tematizace blouznivectví, významnou postavou protagonistka Růženka, o níž se hned v úvodu vyprávění dozvídáme, že se účastní spiritistických shromáždění.¹⁵¹ Toto její účastenství a přilnutí k hodnotám duchověreckým se nám potvrzuje i později ve vývoji díla, kdy se setkáváme s deníkovým zápisem jejího kamaráda z dětství.

Jeník Petrák, katolík a budoucí pan páter, se o prázdninách dozví o existenci Sboru svatého Václava a umíní si, že je jeho povinností se na jedno z jejich sezení podívat, aby si tak mohl učinit objektivní názor na členy Sboru a neukvapovat se ve svých

¹⁵⁰ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 10.

¹⁵¹ Srov. tamtéž, str. 10.

závěrech. K jeho překvapení se však v Jestřábí setkává i s Růženkou, o které si donedávna myslel, že je věrnou křesťankou.

Skrze Janův deníkový zápis se dozvídáme, jak na něj jako budoucího kněze, jenž je oddán své pravé víře, toto večerní zasedání zapůsobilo: „...ale pozornost má byla brzy upoutána náboženskými výkony, jež jsem slyšel a viděl. Žasl jsem nad skálopevnou vírou shromážděných a nad jejich mravními zásadami.“¹⁵² Díky jeho pozorování se také dozvídáme o tom, v co spiritisté věřili a proč se vlastně seskupovali: „Hlásají, že blízka je doba, ba že doba ta už jde, an Duch svatý se vlády ujme nad veškerým světem i nad srdci lidskými a připravovat bude »království boží« na zemi. Hlásají, že vespolečná láska je jedině způsobilá, by spasila i vykoupila veškeré lidstvo z propasti bludů a hříchů, v níž tone. Hlásají, že sám Všemohoucí posílá k lidem dobré i zlé duchy, aby ústy prostřednic a prostředníků poučovali prostáčky v horských chýších o příští říši Ducha svatého, o příštím království božím na zemi.“¹⁵³

Jan také upozorňuje na to, že lidé, kteří se spiritistických sedánek účastnili, byli velice hloubaví a přesvědčení o jejich správné víře bylo vesměs neoblomné. Například Růženka, podle parafráze jejich rozmluvy, považuje za správnou tu víru, „která člověku vštěpuje lásku i milosrdenství k bližním a činí jej dobrým a mravním,“ podle ní je „víra jako krása: obě se musí stát láskou, obě se musí stát citem, aby byly boží jiskrou a konaly v lidstvu divy. Taková víra není pověrou, nýbrž zjevením myšlenky boží v člověčenstvu a světlým paprskem, prokmitlým z nebe do tmavých hlubin duše lidské.“¹⁵⁴ Síla Růženčiných slov zapůsobí na Jana, který by byl s to se nechat dívkou uchvátit pro myšlenku spiritismu, dívka mu to však nedovolí.¹⁵⁵

O kritice Sboru a jeho přívrženců se nedozvídáme jen z písemných dokladů pátera Jana, ale také z úst Růženina snoubence, studenta Čenka Blažka. Ten nevěda toho,

¹⁵² STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 75.

¹⁵³ Tamtéž, str. 75.

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 76.

¹⁵⁵ Srov. str. 76–77.

že je jeho vyvolená členkou, pronáší kritiku „ze zbrojnice běžné vědy“ a v podstatě se duchověrcům vysmívá.¹⁵⁶

K mediánům se negativně staví i katoličtí členové obce. Například pekařka Svobodová upozorňuje Růženčinu matku na to, že její dcera přilnula ke spiritistům a tajně se účastní jejich setkání. Skrze pekařčina slova se také dozvídáme o postoji tamního faráře k mediánům a zjišťujeme, čeho se duchověrci díky svému „odpadlictví“ od víry pravé nemohou v rámci církevního života účastnit. „Pane, včera farář spustil na mediány ... ten jim dohejbal ... Jen co je s pravdou: ti lidi se tady tejd' po všech obcích roztahují, jako by nebylo nad ně ...Kdo prej je mediánem, ani ho v kostele neodávají a kněz mu nesmí na funus.“¹⁵⁷

O nedůvěře k mediánství se dozvídáme také v povídce *Rytíř Boch*, jejíž protagonista byl zpočátku vyznání pravověrného, tedy katolického. Prokop Boch přistupoval k mediánům původně s jistou bází, neboť o nich slýchával toto: „každý kdo chce být přijat za člena jejich obce neb sboru, musí ve společné schůzi nejprve sochu Krista Pána na kříži třikrát bičem mrsknout; pak krví, která prý vždy z ukřižovaného přitom vyprýští, peklu se vlastnoručně zapsat a konečně obraz čerta třikrát políbit.“¹⁵⁸ Vezmeme-li v potaz jeho představu o průběhu duchověreckých setkání, jasně nám z toho vyplývá původ negativního vnímání přívrženců spiritistického hnutí. Jeho smýšlení bylo podporováno také kněžskými kázáními, v nichž kněží kriticky vystupovali proti mediánům.¹⁵⁹

Myšlenka, která se objevuje téměř v každé povídce a jež je jednou z hlavních spiritistického učení, je přesvědčení, že: „ **Svět je očišťou duše**, život utrpením a bolem; ale právě proto také bojem.“¹⁶⁰ K tomuto poznání dochází skrze své životní útrapy také hrdinka novely *Dvě horské dívky* Růžena Machová, která však ke spiritismu přilnula ještě dříve, než se na ni snesly rány osudu. Růžena se setkání Sboru, jak se později v povídce *V stánku* dozvíme, neúčastní kvůli duchům, ale kvůli novému „nazírání na svět a hluboké[mu] přesvědčení těch dobrých prost'áčků, že

¹⁵⁶ „Spustil proti duchověrcům celou spoustu praskavých kulí a ostrých střel, vyňatých ze zbrojnice běžné vědy, a vydával je v posměch.“ (STÁŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 79.)

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 116.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 413.

¹⁵⁹ Srov. str. 413.

¹⁶⁰ Tamtéž, str. 152.

lidstvo je mravně porušeno; že mu přijde obnova i posvěcení jen z náboženství a lásky všelidské.¹⁶¹

Protagonistka spolu se svou rodinou se objevuje také v závěrečné povídce *Pan Voborský*. Zde se znovu setkáváme s jejím duchovním přesvědčením, jež však během doby uzrálo a bylo vytříbeno. Mladý lékař Voborský, jehož návrat do hor povídka sleduje, dochází v přemýšlení o spiritismu k závěru, že víra v Ducha svatého je „vlastně křesťanství ve své nejnítěrnější podstatě.“¹⁶² Voborský tak o duchověrectví přemítá v podstatě podobně jako farář Vlach v Sezimově románě *V soumraku srdcí*.¹⁶³

3.2.2.2. *Pan Šimon, Martinec a Housa*

Z celého povídkového souboru se vyčleňují *Dvě horské dívky* a *Pan Šimon* nejen svou rozsáhlostí, díky níž je přiřazujeme k žánru novely, ale také kvůli svému tematickému a motivickému zaměření. V obou zmíněných novelách v podstatě můžeme sledovat určitý vývoj jedince v průběhu lidského života. Z pohledu tohoto růstu a proměny osobnosti je však čitelnější postava pana Šimona, o němž se v úvodu stejnojmenné novely dozvídáme, že byl také účastníkem shromáždění duchověreckých.¹⁶⁴

Motiv náboženského blouznění v novele *Pan Šimon*, ale také v dalších povídkách, které jsou součástí cyklu, není motivem primárním. Jak již bylo výše předznamenáno, náboženské blouznění se zde projevuje většinou až v závěru vyprávění, kdy se protagonisté jednotlivých povídek „setkávají“ na shromáždění Sboru svatého Václava v Jestřábí. Většinou se členy stávají osoby, které byly za svého života zasaženy nějakou katastrofou – shořel jim dům, zemřeli příbuzní ... S osudy takových postav se setkáváme i v povídkách *Martinec* a *Housa*, přičemž je potřeba zmínit, že v rámci vyprávění vystupují vesměs jako lidé, u nichž převažují

¹⁶¹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 421.

¹⁶² Tamtéž, str. 483.

¹⁶³ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 204.

¹⁶⁴ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. srov. str. 153.

negativní vlastnosti.¹⁶⁵ Členství ve Sboru má však většinou na takové typy velmi kladný vliv.¹⁶⁶

O Bohuslavu Šimonovi, kterému z úcty k jeho stáří a původu říkají ve sboru „Pan Šimon“, se již na počátku vyprávění o jeho životním příběhu dozvídáme, že byl vždycky velmi hloubavou osobností. Skrze popis jeho života tak můžeme vnímat jeho názorový přerod, od myšlenek veskrze idealisticky romantických až k hloubavému přemítání o Bohu ve starším věku.

Zamyslíme-li se nad postavou Bohuslava Šimona kritičtěji, můžeme si všimnout, že stejně jako Růžena z výše analyzované novely, se vymyká svou osobností a vývojem protagonistům dalších povídek. Pan Šimon je v podstatě od začátku vyprávění postavou pozitivní, jejíž osud je poznamenán mladickou nerozvážností a rebelií (viz jeho útěk do Polska). Jeden ze zásadních zlomů v životě představuje smrt jeho matky, jejíhož pohřbu se nestihl zúčastnit. Bohuslav není povahou zatvrzelou jako třeba palič Housa či sedlák Martinec - se strastmi, které mu život ukládá, se vyrovnává rozumně a působí tak jako velice silná horská osobnost.

Klíčovým momentem v jeho životě se stává roztržka mezi dělníky tamní továrny s jeho lidmi o kus hospodářské půdy. V konečném výsledku je obviněn za ublížení na zdraví a přinucen odsedět si několik měsíců ve vězení. Tato zkušenost jej posune v jeho přemýšlení dále a rozhodne se čelit továrnímu průmyslu po svém. Neoblomným ve svém přesvědčení zůstává i ve chvíli, kdy je ohrožena jeho vlastní rodina.

V době, kdy se snaží čelit hospodářskému úpadku, se znovu začne oddávat četbě knih a dokonce se jeho mysl obrací opět k náboženství, kterému se věnoval již v dobách svých studií. „Jen Bohuslav vidíval před sebou blížící se neúprosnou zkázu i svou i veškerého českého plemene oněch krajů. Stal se zádumčivým, trudnomyslným ... Pod tíhou tou obrátila se mysl k zbožnosti; nejmilejším čtením stala se mu bible. Dojímalí ho starozákonní proroci; jejich hrozby a velkolepé

¹⁶⁵ Housa je obecní palič, podfukář a lenoch, který se nakonec stane i bezdomovcem. Postava Martince oproti Housovi představuje spořádaného horského sedláka, který však bije svoji ženu, je panovačný a vzdorovitý.

¹⁶⁶ Srov. str. 306, 349. (STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.)

předtuchy ...¹⁶⁷ Vidina nepříznivé budoucnosti pro lidstvo je v podstatě jednou ze základních tezí spiritismu. Staškovi spiritisté věřili, že obrácení své víry v Ducha svatého posílí také stav ducha národního a víra tak dokáže přinést společnosti záchranu.

O duchověreckém učení se sedlák dozvídá „v druhé polovici let osmdesátých,“¹⁶⁸ při setkání s domkářem Koudelkou, jehož zeť je spiritistickým médiem v Jestřábí. Jiří, jak se zeť starého Koudelky jmenuje, je médiem specifickým. Není typem obvykle zobrazovaného prostředníka, jenž předává hluboké myšlenky skrze ducha svými ústy. Jiří blouzní snově, jak říká Koudelka, „nemluví s nimi, ale píše.“¹⁶⁹ Na základě setkání a četby duchověreckých spisků se Šimon připojí ke Sboru svatého Václava. Jeho členství však není podmíněno slepou vírou v Ducha svatého, spíše je zaujat obsahem myšlenek, které duchové skrze médium lidem předávají.¹⁷⁰

Koudelkovými slovy se čtenář dozvídá také informaci o postavení spiritistů na horách ke konci 19. století: „Na spirity kápla bída; chytili je za pačesy kněží ...Nechtější jim trpět schůzek, a proto honem od úřadů zákazy. Milí spiriti schovávají spisy, aby jim na ně při prohlídkách nepadli četníci ...“¹⁷¹ V popsané situaci vnímáme analogii s protestantskou církví Jednotou bratrskou, která se u nás zformovala v době husitských válek a jejíž přívrženci byli pronásledováni a sankcionováni.

3.2.2.3. *V stánku*

V předchozích podkapitolách jsme se zabývali tematizací blouznivectví z hlediska vybraných postav. Nastínili jsme tak, co vedlo horský lid ke spiritismu, jaké byly hlavní myšlenky náboženského hnutí a jak se jejich působení projevovalo na členech Sboru. V této části se zaměříme na povídku *V stánku*, v níž se Stašek znázornil popis jednoho ze spiritistických večerů.

¹⁶⁷ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 270.

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 271.

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 272.

Blouznivecké spisy mediána Jiřího komentuje také vypravěč, a to slovy: „Četl jsem jedenkrát, nepamatuji již, v které duševědecké knize, že každý člověk ve svých snech je tvůrčím dramatikem a že v každém dřímá kus Shakespeara ... To, co jestřábský Jiřík psal do duchověreckých zápisků, bylo také jakýmsi občasným sněním; ve všem se podobalo snům, i v tom, že pokaždé vystižen ráz osoby.“

¹⁷⁰ Srov. str. 275.

¹⁷¹ Tamtéž, str. 272.

Již v úvodu této povídky vypravěč požaduje po čtenářích „aby v tomto odstavci obsažené líčení duchověrecké schůze nepokládali za pouhý výmysl, nýbrž za skutečný děj.“¹⁷² Čtenář získává informaci o tom, že médii se ve Sboru svatého Václava stávají většinou ženy, které i přes to, že jsou vesnického původu, „mluvívají v řečnivém vytržení jazykem knižním a slovy vybranými.“¹⁷³ Domníváme se, že tato „krásná“ mluva umocňuje ještě více dojem posednutí duchem, jenž skrze prostřednice promlouvá k členům Sboru.

Schůze, o kterých jsme se v předchozí podkapitole dozvěděli, že se na konci devatenáctého století konaly za přísně tajných okolností. Pod pohružkou sankcí z pozic úřadů, se odehrávaly většinou ve večerních hodinách. Podobně jako křesťané se podle Staška duchověrci setkávali o nedělích a svátcích. Jejich setkání byla otevřená všem (viz návštěva jednoho z duchověreckých sezení Janem Petrákem), ale z výše zmíněného důvodu probíhala v přísné tajnosti.¹⁷⁴

Rituálem, na který upozorňuje vypravěč povídky *V stánku*, a jež se opakoval na každém spiritistickém setkání, byla podobně jako na křesťanských mších společná modlitba k Bohu.¹⁷⁵ Této se účastnili všichni „obcovanci“, jak si spiritisté na svých setkáních říkali. Modlitba byla podle slov vypravěče: „krátká, ale plna vzletu, plna mystických obrazů a dojímalá hloubkou vroucností, s jakou byla pronesena.“¹⁷⁶ Po tomto aktu následoval příchod prostřednic, z nichž jedna byla „zírající“, druhá „řečnická“.¹⁷⁷

Prostřednice, znázorněné v povídce, zpravidla komunikovaly s několika duchy za sebou. Média byla také typická duchy, kteří s nimi obcovali. Například prostřednice Kaprasová byla podle slov vypravěče médiem pro duchy kající se nebo zlé.¹⁷⁸ Duchové, kteří se stávali součástí spiritistických sezení většinou před svou „hlavní“ řečí, pronesli také pár slov ke své rodině. Můžeme tedy pozorovat, že duchové, kteří se vtělovali a svá poselství od Boha sdělovali lidem obcujícím, byli zpravidla

¹⁷² STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 415.

¹⁷³ Tamtéž, str. 415.

¹⁷⁴ „V nedělích a ve svátcích chodili po duchověreckých sborech, jejichž hromady se po úředních zákazech konaly tajně v noci, a ve všední dny pracovali.“ (Tamtéž, str. 349)

¹⁷⁵ Srov. str. 10, 416.

¹⁷⁶ Tamtéž, str. 416.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 416.

¹⁷⁸ Srov. str. 417.

původními obyvateli vesnice nebo byli nějak spřízněni s členy Sboru.¹⁷⁹ Toto posednutí bylo většinou typické, setkáváme se však také s duchy například z Anglie, což celému sezení přináší punc světovosti. Ve Sboru se projeví také duše Piláta Pontského, který odsoudil Krista k umučení na kříži a skrze prostřednici pronáší kajícínou řeč a prosí o rozhřešení nad svým vykonaným činem.¹⁸⁰

Duchové, kteří skrze média v povídce promlouvají, upozorňují živé bytosti na své hříchy, kvůli nimž nemohli odejít z tohoto světa v milosti Boží, a jsou tak nuceni přetrvávat s ostatními dušemi hříšníků, zmítajícími se někde mezi nebem a zemí. Součástí každé duchem pronesené promluvy byla také tato slova: „Věřte, že tělo je očištěm duše!“¹⁸¹ S touto myšlenkou jsme se již setkali v novele *Dvě horské dívky*. Růženka však k poznání této pravdy dospívá ještě za svého života, na rozdíl od bludných duší, které přichází „z rozkazu božího poučovat a vzdělávat pokolení lidské.“¹⁸²

Sezení navštíví také duch dobrý, který upozorňuje na to, že lidská společnost je nakažena zlem, které musí být potřebováno a zničeno. Tuto promluvu můžeme vnímat jako prorocství, zejména ve chvíli kdy duch hlásá: „Doba slibovaného utěšitele, **ducha pravdy**, přišla; je to doba spiritismu; toť ono druhé příští Spasitelovo. Syn boží přijal vtělení, aby urychlil duševní růst člověčenstva.“¹⁸³ Lze si tedy všimnout, že jednou z dalších ústředních myšlenek hnutí bylo očekávání příchodu Spasitele, o němž se dočítáme již v Bibli. Od tohoto nového vtělení Krista v bytost pozemskou si lidé slibovali očištění společnosti od mravního úpadku.

3.2.2.4. Základní motivy v díle

V jednotlivých povídkách se setkáváme s různými elementárními motivy, které vytvářejí celkovou koncepci díla. Jedním z motivů, které v rámci zkoumaného souboru můžeme vnímat, je motiv náboženského blouznění, jež se projevuje sympatiemi literárních hrdinů povídek s duchověreckým Sbořem svatého Václava.

¹⁷⁹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 417.

¹⁸⁰ Srov. str. 420.

¹⁸¹ Tamtéž, str. 418.

¹⁸² Tamtéž, str. 419.

¹⁸³ Tamtéž, str. 419.

Dále se setkáváme s motivem, který znázorňuje problematiku sociální a národnostní. V novele *Pan Šimon* je nám představena situace národnostního složení obyvatelstva na Krkonošsku ke konci devatenáctého století. Vnímáme zde počínající rozpory mezi Čechy, původními horskými obyvateli, a Němci. Češi, kteří se živili především sedláctvím nebo prací na vlastní půdě, se tak dostávali do konfrontace s bohatší vrstvou společnosti, jež je představována zámožnými Němci. Ve Staškově románu představuje tento typ zámožného Němce postava majitele továrny Bauma, který usiluje o ovládnutí veškeré zemědělské půdy v oblasti, aby tak mohl rozšířit svou továrnu.¹⁸⁴ O určitém druhu nesnášenlivosti vůči Němcům ze strany Čechů nás vypravěč spravuje také skrze charakteristiku povahy Bohuslava Šimona, který „Němce neměl nikdy v lásce.“¹⁸⁵ Vzhledem k národnostnímu rozložení v oblasti můžeme také sledovat u sedláků obavy, které se pojí s nadřazeností továrníků, kteří jsou vesměs příslušnosti německé. Obavu z toho, co bude s horským lidem, vyslovuje Bohuslav Šimon v rozmluvě s domkářem Koudelkou: „Půjde-li to takhle dále, stanou se z nás všech dělníci; budeme chodit do továren příst i tkalcovat a továrníci budou nad námi horšími pány, než bývala šlechta.“¹⁸⁶

Ve zmíněné povídce se také setkáváme s motivem sociálním, představovaným vztahem továrník x dělník. Hlavní postavou se v tomto okamžiku stává dělník Kunc, který ač pomohl Baumovi k rozšíření podniku, se pro továrníka stává nepotřebným ve chvíli, kdy onemocní. Baum nehodlá platit Kuncovi nemocenskou a donutí ošetřujícího lékaře, aby prostého dělníka označil za zdravého. Kunc fyzicky strádá, do práce chodit nemůže, na základě čehož je s ním rozvázán pracovní poměr a je spolu s rodinou vykázán z bytu. Zastat se ubohého dělníka pokusí jeho nadřízený mistr, ale ani ten nepochodí a raději mlčí, aby také nepřišel o tak potřebnou práci.¹⁸⁷

V novelách *Dvě horské dívky* a *Pan Šimon* můžeme pozorovat také motiv oběti, a to ve smyslu obětování mladických romantických ideálů ve prospěch střízlivého uvažování o světě a samotném zařazení se do běžného pracovního procesu. K tomuto poznání a oběti dospívají protagonisté zmíněných novel na základě životních

¹⁸⁴ Srov. str. 251. (STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.)

¹⁸⁵ Tamtéž, str. 243.

¹⁸⁶ Tamtéž, str. 269.

¹⁸⁷ Srov. str. 278.

událostí. Růžena ve chvíli, kdy její rodiče zbankrotují, Šimon tehdy, když se ocitne ve vazbě, což ještě umocní smrt posledního žijícího člena rodiny – jeho otce.

3.2.3. Zařazení díla z hlediska diskurzu

3.2.3.1. Kritické pohledy a projevy romantismu

Na základě rozboru daného povídkového souboru uvažujeme o jeho zařazení k určitému pro něj typickému diskurzu. Z hlediska vzniku, výběru tématu a také samotného zobrazení vybrané látky lze uvažovat o přiřazení díla k literárnímu směru realismu. Tento předpoklad potvrzuje dobový kritik František V. Vykoukal, jenž vnímá celkový ráz díla jako „realistický“, a dokonce si všímá i míst, která jsou pro něj „vzorně naturalistická“.¹⁸⁸ K směru kritického realismu přiřadila soubor také Petra Hromková ve své bakalářské práci.¹⁸⁹

Na představované dílo však nemůžeme nazírat pouze prizmatem realismu. Je tomu tak zvláště proto, že postavy prvních dvou novel jsou ve svém mládí vypravěčem vykresleny veskrze romanticky. S tímto názorem se setkáváme také v kritice Jindřicha Vodáka, zveřejněné v časopise *Rozhledy* v roce 1897, který v *Blouznivcích našich hor* shledává „mnoho, co dává tušiti kulturní obraz pozdního českého romantismu, vyústivšího v předstíraný padělaný světobol.“¹⁹⁰ Svůj předpoklad romantismu ilustruje na příkladech postav Růženky Machové a Bohuslava Šimona.¹⁹¹

Stejně jako on, vnímáme fakt, že výše zmíněné postavy jsou vykresleny s určitou subjektivní rozpolceností vůči světu jako takovému. Větší nadhled je Růžence i Bohuslavovi dán zvláště díky vzdělanosti. Můžeme tedy konstatovat, že vnitřní rozkolísanost a až pesimistické vidění světa u obou protagonistů je ovlivněno úrovní všeobecného poznání. Tento náš pohled do nitra postav potvrzuje Vodák slovy: „Ti dva »blouznivci«, Růžena v *Horských dvou dívkách* a Bohuslav v *Panu Šimonovi*, vyrostli v ovzduší téže nadprůměrné, nadlidské, imponantně mohutné velikosti, kterou se opájeli v dílech Byronových, Shakespearových ... »nebyli

¹⁸⁸ Srov. VYKOUKAL, František V. Výpravná prosa. *Osvěta* 1898, str. 921.

¹⁸⁹ HROMKOVÁ, Petra. Venkovský realismus-literárněhistorické koncepce pojmu [online]. 2014 [cit. 2015-03-23]. Bakalářská práce. JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUĎEJOVICÍCH, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Veronika FAKTOROVÁ. Dostupné z: <<http://heses.cz/id/u49zcs/>>. str. 34.

¹⁹⁰ VODÁK, Jindřich. Antal Stašek: *Blouznivci našich hor*. *Rozhledy* 1896, roč. 6. str. 166.

¹⁹¹ Srov. tamtéž, str. 166.

vychování pro tento malý svět ...« cítí v sobě vroucí zápal a sílu vykonati něco ohromně neobyčejného, kolosálně nadpřirozeného ...¹⁹²

Za romantické považujeme také některé milostné zápletky, které nám vypravěč v ději představuje. Například milostná poblouznění Bohuslava Šimona, který se dokáže povrchně zamilovat do kterékoli dívky, jež se kolem něj pohybuje. Nejvroucnější citové poblouznění zažije Bohuslav v Polsku, kde se jako voják účastní polského povstání. Jeho pobyt v Polsku je poznamenán setkáním s paní Bronislawou, s níž prožije nezávazný milostný román.¹⁹³

Vyprávění situací, v nichž se prolíná milostné vzplanutí se střízlivými úsudky, Stašek přizpůsobil také deskripci přírody či prostředí, ve kterém se aktéři zrovna nacházejí. Můžeme tak třeba vnímat romantický popis noční Prahy, jejíž temná zákoutí jsou až poeticky osvětlována třpytivou lunou: „Měsíček v úplňku svítil jako rybí oko a mladý Šimon ochlazoval city své noční potulkou. Loudal se chvíli po ulicích, pochodil pak po nábřeží, díval se do proudu Vltaviných, v nichž se obrážela jasná obloha s lunou, zevloval na Petřín, jenž se před ním míhal v tajemné nočním lesku ... na rozčeřených vlnách houpal se jako na kolébce roztráštěný svit měsíční a od jezu šuměla voda.“¹⁹⁴

Vodák se ve své kritice zamýšlel také nad tématem ženské emancipace, jež pro něj zosobňovala postava Růženky. Ta jako velice oduševnělá dívka, vzdělaná a citlivá, se jeví Vodákovi jaksi zapomenuta a zastrčena v horském prostředí, ačkoli velký svět by ji naplňoval. V konečné promluvě Růženky zaznamenáváme povzdech, jenž Vodáka zřejmě vedl k myšlence tematizace ženské emancipace v této novele: „Někdy se jí zdálo, že život v ní překypuje; že by se »puzena vniterným ohněm« nejraději vrhla v proud světový a v něm bojovala, válčila, potýkala se ... »Proč ženě není otevřen svět dokořán? «¹⁹⁵

3.2.3.2. Projevy realismu v díle

Jak již bylo výše poznamenáno, soubor povídek Antala Staška je z pohledu diskurzu přiřazován většinou k realismu. K tomuto směru jej přiřadil také Miloš Pohorský,

¹⁹² VODÁK, Jindřich. Antal Stašek: Blouznivci našich hor. *Rozhledy* 1896, roč. 6, str. 166.

¹⁹³ Srov. str. 197–199. (STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.)

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 235.

¹⁹⁵ Tamtéž, str. 152.

autor kapitoly o Antalu Staškovi v kolektivní monografii *Dějiny české literatury III*. Povídkový soubor pro něj představoval souznění s hlavní tendencí v literatuře devadesátých let devatenáctého století. Pohorský postavil Staškův soubor na úroveň děl Karla Václava Raise či Terézy Novákové.¹⁹⁶ Naproti tomu František V. Vykoukal shledal jisté podobnosti s *Ještědskými romány* Karoliny Světlé, upozornil však na to, že spisovatelčino dílo tíhlo spíše k romantismu.¹⁹⁷

Z hlediska výběru látky, dle níž autor námět povídek zpracoval, řadíme *Blouznivce našich hor* k žánru vesnické drobnokresby. Tak navázal na tradici z šedesátých let devatenáctého století, kdy se tento žánr formoval. Požadavek objektivně zobrazit venkovské prostředí i s jeho charakteristickým obyvatelstvem Stašek v intencích realismu naplňuje.

Jeho povídky a novely, které byly zařazeny do souboru *Blouznivců našich hor*, jsou zabydleny velkým množstvím postav. Pravděpodobnou autorovou intencí tak mohlo být ilustrování složitosti vztahů, které na venkově probíhaly. Staví vedle sebe postavy, kterým se dostalo vyššího vzdělání ve městě a jejichž život je tak ovlivněn světovými myšlenkovými proudy, na druhé straně však vnímáme postavy prosté, jež vesnické prostředí opouští málokdy a jejich myšlení je tak omezeno. Takových případů se v souboru vyskytuje více. Jako příklad uveďme protagonistky novely *Dvě horské dívky* Růženku a Francku. Růžena je dívka, již se dostalo městského vychování a její život je tak do značné míry touto zkušeností ovlivňován ztíženou možností se v tomto zdánlivě jednoduchém prostředí zcela realizovat (viz výše). Pro Francku, cikánku, která žije jen pro svého Petříka, je jediným řešením z bezvýchodné situace, podmíněné vlivem okolí, sebevražda.

Děj *Blouznivců našich hor* je do jisté míry v jednotlivých povídkách potlačen na úkor různých epizodických odboček od hlavní linie. Například v již zmíněné novele *Dvě horské dívky*, kde autor nabízí hned několik možností, kam směřovat hlavní myšlenku, můžeme vnímat jakousi směsici epizod, které však tvoří hlavní jádro celé novely, nicméně jim autor věnuje stejně podrobnou pozornost. O díle tak můžeme říci, že v něm autor zobrazil vesnické prostředí v celé složitosti vztahů, jež se projevila také v celkové koncepci jednotlivých vyprávění.

¹⁹⁶ POHORSKÝ, Miloš. *Antal Stašek*. In: MUKAŘOVSKÝ, J. a kol. *Dějiny české literatury III. Literatura 2. poloviny 19. století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. str. 491.

¹⁹⁷ Viz VYKOUKAL (1898)

Postavy *Blouznivců našich hor* jsou popsány a vykresleny zcela přirozeně, jak bychom předpokládali, že se ve svém prostředí budou chovat. Shodujeme se tak s názorem Františka V. Vykoukala, který o charakteru postav v Staškově povídkovém cyklu napsal: „autorovy postavy jsou živoucný, jadrny, přirozeny a neumělkovány.“¹⁹⁸

Stašek v *Blouznivcích* nezaznamenává idylické venkovské prostředí, ale naopak se snaží postihnout jeho charakter ve smyslu konfliktů, napětí a proměn, kterými Podkrkonošský kraj ke konci devatenáctého století procházel. Tohoto rysu si všiml již dříve Miloš Pohorský ve výše zmiňované kolektivní publikaci. Záměr vylíčit prostředí, pro něž je charakteristické napětí, můžeme vnímat například v zobrazení boje horských usedlíků proti továrníku Baumovi, nebo také ve chvíli, kdy je nám představen dohazovač Bobek, jenž má oženit syna sedláka Matěchy s Růženkou, ačkoli oba mladí lidé mají vlastní milostný vztah.

Dále v díle můžeme vnímat úpadek venkovského prostředí a s tím i jeho obyvatelstva, který způsobil nejen hospodářský a průmyslový rozvoj oblasti (*Pan Šimon*, mlynář Mach v novele *Dvě horské dívky*). Pozorujeme v něm potlačení svébytného naturelu horských lidí, kteří jsou nakonec přinuceni vzdát se vlastní půdy ve prospěch továrního průmyslu.¹⁹⁹ Sledujeme sílící socialistické tendence (krejčí Vrabc, mladý Dufek ze Sklenařic), vycházející ze sociální nespokojenosti a nerovnosti, kterou doba nabízí a jež je podmíněna prací v továrně. Pohled na sílící sociální nepokoje nám umožňuje Stašek v novele *Pan Šimon*: „V dělnickém lidu nastalo jitření; počal si po staletích temných, černých dob uvědomovat, že je od německých továrníků i sociálně i národnostně utlačován, a domáhal se svých práv. Když mu byla odepřena, zastavil práci, bouřil se, srocoval a hrozil továrně.“²⁰⁰

Celkový ráz díla je pak posílen jazykovou vytříbeností. Setkáváme se s cizojazyčnými pasážemi (*Pan Šimon*), ale také s dialektem, který je pro venkov charakteristický. Například „seber se a běž kupky do Haratic,“ přičemž se domníváme, že „kupky“ znamená rychle/spěšně nebo také slovo „kútě“ místo kotě,

¹⁹⁸ VYKOUKAL, František V. Výpravná prosa. *Osvěta* 1898, str. 923.

¹⁹⁹ „Daní i dluhů přibývalo, břemena rostla, lichváři měli žně, hodnota půdy úžasně padala. Bohuslavův statek za málo let ztratil více než polovici ceny. Šimon chudl jako tehdy na horách široko daleko všichni rolníci.“ (STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 269.)

²⁰⁰ Tamtéž, str. 268.

či „čte žadlavě“ ve smyslu váhavě, ne moc dobře, expresivní označení místa posledního spočinutí „kerchov“ apod.

Z pohledu dominujícího literárního směru, který se ve zkoumaném díle projevuje, můžeme *Blouznivce našich hor* stejně jako výše zmínění badatelé, přiřadit k linii kritického realismu. Upozorňujeme však na romantické tendence díla, které lze vnímat v prožívání některých Staškových postav.

4. Komparace zkoumaných děl

Společným jmenovatelem Staškových *Blouznivců našich hor* a Sezimova *V soumraku srdcí* je jejich tematické zaměření. V obou dílech se setkáváme s tématem náboženského blouznění. Shodnými motivy jsou pak náboženská rozkolísanost, sociální nespokojenost a obětování se pro společnost. Nás ovšem zajímá komparace děl primárně z hlediska tematizace náboženského blouznění.

Náboženské blouznění, jak jsme již výše poznamenali, bylo charakteristické pro oblast krkonošského podhůří. S tímto prostředím se setkáváme jak u Staška, tak u Sezimy. Díky tomuto zjištění se můžeme zaměřit na shodné a rozdílné rysy, s nimiž pracují oba autoři při deskripci duchověrců a duchověreckých seancí.

O působení duchověreckého sboru na horách se dozvídáme v obou dílech shodně již na počátku vyprávění, přičemž u Staška je tomu tak v novele *Dvě horské dívky*. Sezima, jehož román vyšel později než Staškův povídkový cyklus, v rámci vyprávění postihuje večerní setkávání a rozjímání spiritistů u sedláka Materny, přičemž uskupení vytvořené kolem Maternovy rodiny, nenese žádný název. Naproti tomu u Staška se jednotlívým prvkem celého povídkového souboru stává účastenství ve Sboru svatého Václava existujícího v Jestřábí u Jilemnice.

U Sezimy se o jednotlivých členech sboru dozvídáme velmi málo. Jsme informováni o tom, že zakladatelkou spiritistického hnutí byla stařenka Maternová a její rodina se tak stala hlavním propagátorem spiritistických myšlenek v obci. Dále v průběhu vyprávění získáváme informace o jednom z nejvýznamnějších médií sboru, a to Kátli Vrbatové. Její život je nám ve zkratce retrospektivně přiblížen a zjišťujeme tak, za jakých okolností se dívka stala mediánkou (viz podkap. 3.1.2.4.). Život žádného dalšího člena sboru, tedy kromě protagonistky Kristly Kavánové, jež se však k duchověrcům přidává až na základě odsouzení ze stran katolíků, nám vypravěč Sezimova románu nepředkládá. Naopak Stašek děje svých povídek staví tak, aby se čtenář mohl blíže seznámit s charakterem a životem protagonistů, kteří se po určité úvaze, stávají členy spiritistického sboru. O jednotlivých členech Sboru svatého Václava tedy víme mnohem více informací, než o seskupení duchověrců kolem rodiny Maternovy ze Sezimova románu.

Sezima i Stašek shodně uvádějí, že duchovněrectví mělo na jednotlivce kladný vliv. Lidé, kteří v životě podléhali karbanu, alkoholu či jiným společensky nepřijatelným pohnutkám, se díky poznání víry v Ducha a členství ve sboru stali vzornějšími, mírnějšími a laskavějšími. O tomto pozitivním vlivu se dočteme u Sezimy v části, kde faktor Florián promlouvá s místním farářem Vlachem, jenž, jak jsme již výše uvedli, spiritisty zbytečně neodsuzuje: „... Ale řada jich odvykla sudičství a klevetění, odnaučila se kartám, karbanu. Rváči mezi nimi zkrotli, pijani se obrátili k střídmosti.“²⁰¹ Stašek, jak již bylo řečeno, obsáhl ve svých povídkách velké množství postav. Můžeme tak u každého zvlášť vidět, čemu odvykli, jací „novější“, lepší lidé se z nich stali po příklonu ke spiritismu. Například rázný a vzdorovitý Martinec „v nitru okřál a jako by se byl po tolika pohromách zase našel. Ostrosti jeho povahy se zmírnily; vrozený vzdor se ušlechtil v sebevědomou hrdost; ale celkem to byl týž Martinec, jakým býval, jenže nábožný, věřící, mírnější a klidnější.“²⁰²

Stašek i Sezima shodně uvádí, že jednotlivá setkání, jimž dominovalo promlouvání duchů skrze prostředníky, měla svá striktní pravidla. Spiritistické schůze se odehrávaly zpravidla večer a mnohdy trvaly několik hodin. Na začátku každého takového zasedání byla pronesena modlitba k Bohu a Duchu svatému. Po modlitbě se spiritisté věnovali naslouchání promluv duchů, kteří se stávali součástí společenství díky prostředníkům. Sezima k „programu“ spiritistických schůzí doplňuje ještě zpěv části náboženské písně, kterou bylo jejich setkání ukončováno.²⁰³

V *Blouznivcích našich hor*, můžeme pozorovat, že prostředníky se stávají většinou ženy jako emotivnější a senzibilnější lidská stvoření. Jediným mužským prostředníkem, který je zmíněn v novele *Pan Šimon*, je zeť domkáře Koudelky – Jiří. Jeho spiritistické působení jako média je o to zajímavější, že duchové, kteří s ním obcují, nepromlouvají jeho ústy, ale skrze „snění“, které Jiří zaznamenává do speciálních sešitů. Pro Sezimu se stává hlavním médiem také žena, dívka Kátle, ale mezi prostředníky najdeme také „hovořící“ muže (viz podkap. 3.1.2.3.).

²⁰¹ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek. 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 103.

²⁰² STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 307.

²⁰³ „Nakonec sbor tlumeně zanotoval kostelní nápěv s podloženým textem: »Ó, Otče, vyslyš přání, pláč trpkých dětí svých - -« A bylo po sezení.“ (SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek. 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 33.)

V Sezimově *Soumraku srdcí* se vypravěč zmiňuje o existenci spiritistického redaktora, jehož žena se pravidelně účastní duchověřeckých schůzí, na nichž z pozice své funkce vystupuje jako určitý způsob kontroly. S sebou přiváží také spiritistické časopisy a knihy, kterými přívržence hnutí zásobuje. S takovou postavou se ve vyprávění Antala Staška nesetkáváme.

Oba autoři ve svých dílech také upozornili na to, že duchověřecká setkání a účast na nich byla postižitelná ze zákona. Z toho důvodu se schůze odehrávaly v tajnosti a pozdních večerních hodinách (viz podkap. 3.2.2.3.). I přesto byly jejich seance v podstatě veřejným tajemstvím.

Ve Staškových povídkách i Sezimově románu se dočítáme také o kritice a nesnášenlivosti vůči spiritistům ze strany katolicky věřících. U Staška je to přímo kněz, který proti duchověřeckým setkáním brojí a upozorňuje na to, že spiritistům nebudou přiznána taková práva jako pravověrným. Například nebudou moci být pohřbeni na posvěcené půdě, svatba se také nemůže odehrávat v kostele apod.²⁰⁴ Vnímáme také určitý odstup ze stran obyvatel obce, kteří se účastní klasických křesťanských mší. Ti mají většinou o spiritismu negativní smýšlení, protože se domnívají, že se duchověřci poddávají na svých setkáních smilstvu a vzývají ďábla: „»To je pěkná banda, tihle spiriti. Na Spálově jsou taky; tropí po nocích neplechý a rejdy. U nás je má pod mocí švec Bažant a chodí k němu na rady dva čerti. Já sama jednou v noci viděla, jak k němu do baráku něco černého komínem lezlo!«²⁰⁵ V Sezimově románu vnímáme tuto kritiku také, není však až tak vyhrocená. Prostí lidé o spiritismu vědí, ale s úplným odsouzením členů hnutí se zde nesetkáváme. O výpady proti duchověřcům se ve vesnici pokouší nástupce faráře Vlacha. Nový kněz pořádá „názorné protispiritistické přednášky“ a roznáší „utrhačné slechy“ o tom, že „spiritisté šlapou po krucifixu a kradou hostie, aby na ně mohli plivat. A co ženské tropí po nocích, vymyká se všemu líčení.“²⁰⁶ I přesto, že farář ve vyprávění vystupuje výrazně proti spiritistům, podává informace výše a nabádá lid, aby tak konal také, spiritistické seance se konají, i když v omezené míře.

²⁰⁴ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 116.

²⁰⁵ Tamtéž, str. 424.

²⁰⁶ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek. 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123. str. 115–116.

Na základě provedené komparace můžeme tedy pozorovat, že spiritisté zobrazování v povídkách Antala Staška a v románu Karla Sezimy jsou vykresleni v podstatě shodně. Pozorujeme sice mírné rozdíly v jednotlivých textech, nicméně literární stylizace hlavních myšlenek a vlivů spiritistického hnutí, které se v krkonošském podhůří formovalo na konci devatenáctého století, je zpracována v obou textech takřka stejně.

Závěr

V předložené bakalářské práci jsme si stanovili za cíl analyzovat tematizaci blouznivectví v povídkovém cyklu Antala Staška *Blouznivci našich hor* a románu Karla Sezimy *V soumraku srdcí*. Samotné analýze předcházelo vypracování teoretické stati, v níž jsme se zaměřili především na problematiku konstituování českého literárního realismu.

V teoretické části naší práce jsme se blíže zabývali projevem literárního směru realismu v českém prostředí. Realismus se u nás v literatuře pomalu počínal etablovat již ve čtyřicátých letech 19. století, přičemž jeho vrcholnou fází datujeme ke konci druhé poloviny století téhož.

Takřka padesátileté období konstituování nového literárního směru nám umožnilo všimnout si zásadních interferencí, k nimž docházelo v rámci směřování literatury z perspektivy diskurzivity. Můžeme tak v krásné literatuře sledovat prolínání romantismu a realismu v padesátých a šedesátých letech, koexistenci realismu a parnasismu, která se projevila v průběhu let sedmdesátých a v neposlední řadě prostupování realismu a jeho vygradované podoby naturalismu, které zaznamenáváme v letech osmdesátých. Naše uvažování o procesech ustavování literárního realismu v českém prostředí potvrzuje studie Dalibora Turečka, který základní body „krytalizace realistické τεχνή“ formuloval v pracovní hypotéze *Synopticko-pulzačního modelu českého literárního realismu* z roku 2012.²⁰⁷

V rámci myšlení o literatuře 2. poloviny 19. století jsme se zaměřili především na proměnu dobové poetiky a zaznamenali také vývoj literárních žánrů. Popis tehdejšího pojetí literatury a jejího směřování jsme podložili citacemi ze soudobé kritiky, ale také studiemi, jejichž autoři se zabývali danou oblastí literatury nejnověji.

Jádrem naší práce se stala analýza tematicko-motivické složky děl, a jak již bylo několikrát zmíněno, zaměřili jsme se zejména na zobrazování tématu náboženského blouznění.

²⁰⁷ TUREČEK, Dalibor a kol. *Synopticko-pulzační model českého literárního realismu – pracovní hypotéza. České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012. str. 267. ISBN 978-80-7294-733-1.

Karel Sezima v románu *V soumraku srdcí* vylíčil nejen náboženské blouznivce, již byli spjati především s myšlenkou spiritistického hnutí. Stejnou pozornost věnoval také znázornění společenství katolického anebo zobrazení osvíceneckého pohledu na víru v Boha, jehož podstata vychází z poznání přírody. Sezima tak v podstatě představil a popsal trojí náboženské blouznění, jímž si v ději projde protagonistka Kristla Kavánová.

Z pohledu konkrétní tematizace spiritistického hnutí Sezima v díle představil základní myšlenky společenství a věnoval se také zobrazení průběhu večerních duchověreckých seancí. Bližším popisem životních osudů jednotlivých členů duchověreckého sboru se příliš nezabýval. Autor také přiblížil vnímání spiritistického učení katolickými věřícími a vylíčil některé specifické střety, do kterých se kvůli své víře obě společenství navzájem dostávala. Blíže se konfrontacím mezi duchověrci a katolíky v románu věnujeme ve stejnojmenné podkapitole 3.1.2.3.

Dílo Karla Sezimy jsme podrobili také rozboru z hlediska zařazení k dobovému diskurzu. Na základě provedené analýzy jsme zařadili román k literárnímu směru realismu. V našem uvažování jsme však formulovali myšlenku prolínání realismu, romantismu a impresionismu v celkové koncepci díla. Navrhujeme tak pojímat Sezimův román jako jeden z klíčových bodů synopticko-pulzačního modelu českého literárního realismu s tím, že této problematice je ještě potřeba věnovat se blíže a kriticky ji prověřit.

Antal Stašek ve svém povídkovém cyklu *Blouznivci našich hor* zobrazil několikrát blouznění. Jedním je právě námi zkoumané blouznivectví, druhým pak blouznění vycházející ze subjektivního citového prožitku. Téma náboženského blouznění Stašek podobně jako Sezima vylíčil na příkladu spiritistického hnutí, jehož vznik autor datoval do osmdesátých let 19. století. Přilnutí k duchověreckému Sboru svatého Václava, který Stašek v povídkách přímo znázornil, tvoří kompoziční rámeček celému povídkovému cyklu.

Antal Stašek ve svém díle čtenáři ilustroval hlavní myšlenky spiritistického náboženství, popsal průběh večerních duchověreckých setkávání a zaměřil se především na postihnutí osudu jednotlivých členů Sboru. Nabídl tak čtenáři možnou

interpretaci toho, co mohlo prostého venkovana vést k sympatizaci se spiritistickým učením.

Z pohledu dominujícího literárního směru, který se ve zkoumaném díle projevuje, jsme povídkový cyklus Antala Staška přiřadili k linii kritického realismu. Je však nutno poznamenat, že jsme si všimli také prolínání literárního romantismu, jehož projevy vnímáme především v popisu prožívání některých postav či deskripci prostředí, v němž se jednající postavy právě nachází. Blíže jsme se otázce romantismu obsaženého v koncepci některých povídek věnovali v podkapitole 3.2.4.1. Kritické pohledy a projevy romantismu.

V závěrečné kapitole jsme se zabývali komparací vybraných děl na základě tematizace blouznivectví. Zaznamenali jsme shodné i odlišné rysy spiritistického hnutí představeného v dílech. Na základě provedeného srovnání jsme došli k závěru, že autoři s tématem náboženského blouznění pracovali takřka shodně. Uvědomujeme si však, že srovnání těchto textů vybízí k více možným způsobům nahlížení, například z pohledu charakteru fikčních světů či projevů literárního realismu.

Anotace

Autor: Klára Michnová

Katedra a fakulta: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Název bakalářské diplomové práce: „... vlastní blud je cennější než cizí pravda“

Podtitul bakalářské diplomové práce: Tematicko-motivická analýza povídkového cyklu Antala Staška *Blouznivci našich hor* a románu Karla Sezimy *V soumraku srdcí*

Vedoucí bakalářské diplomové práce: Mgr. Jana Vrajová, Ph.D.

Počet znaků: 139 197

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 47

Klíčová slova: realismus, Karel Sezima, Antal Stašek, Blouznivci našich hor, V soumraku srdcí, blouznivectví, spiritismus

Key words: realism, Karel Sezima, Antal Stašek, Blouznivci našich hor, V soumraku srdcí, religious ravings, spiritism

Anotace bakalářské diplomové práce: Bakalářská diplomová práce se zabývá tematicko-motivickou analýzou povídkového cyklu Antala Staška *Blouznivci našich hor* a románu Karla Sezimy *V soumraku srdcí*. Konkrétně se zaměřuje na tematizaci blouznivectví a projevy realistických tendencí v textech. Součástí práce je také komparace vybraných textů z hlediska tematizace blouznivectví.

Abstract: Bachelor thesis deal with thematic and motivic analysis of Antal Stašek's short stories cycle *Blouznivci našich hor* and Karel Sezima's novel *V soumraku srdcí*. It particularly focuses on the theme religious ravings and expressions of the realistic tendencies in these texts. The work also includes comparison of selected texts from the perspective of thematising religious raving.

Resumé

In a provided bachelor thesis we set a goal to analyze thematisation of themes of religious raving in short stories cycle *Blouznivci našich hor* by Antal Stašek and novel *V soumraku* by Karel Sezima. The analysis was preceded by making a theoretical essay in which we focused primarily on the issues of determining Czech literal realism.

In the theoretical part of our work we dealt closely with demonstration of literal movement of realism in Czech surroundings. We focused primarily on the change of poetics of the period and noted evolution of literal genres as well. From the point of discourse we noticed fundamental interferences. In belles-lettres we can see mingling of romanticism and realism in the fifties and the sixties, co-existence of realism and parnasism which became evident during the seventies and last but not least, infiltration of realism and his culminated shape naturalism which we record in the eighties.

The core work is the analysis of themes and motives of the works. As already mentioned before, we focused especially on showing the theme of religious raving.

Karel Sezima in his novel *V soumraku srdcí* described not only religious dreamers connected primarily with the idea of spiritualistic movement, but he devoted the same amount of attention to depict the catholic community or projection of enlightenment view on the faith in God which comes from the knowledge of nature. Sezima basically presented and described the three religious ravings which the protagonist Kristla Kavánová goes through.

From the point of specific thematisation of the spiritualistic movement Sezima introduced in his work basic thoughts of the community and dealt with projection of the progress of evening ghostbeliever sessions. He didn't concern himself with the closer description of the life stories of every single ghostbeliever in a group. Author also described the perception of spiritualistic teaching by Catholics and depicted some of the specific clashes that happened because of the faith of both communities.

The Karel Sezima's work has also been researched from the period discourse point of view. Based on the results we put the novel to the literary movement of realism. Yet, in our thinking we expressed an idea of mixing realism, romanticism and impresionism

in the work's overall concept. In that way we suggest taking Sezima's novel as one of the key points of synoptic-pulsatory interpretation of Czech literary realism with the respect that another closer and critical investigation of the matter is needed.

Antal Stašek in his short stories cycle *Blouznivci našich hor* depicted a few ways of religious raving. One of them is the one we are analysing. There is also the kind of raving that comes from the subjective emotional experience. Just like Sezima did, Stašek described the religious raving on the example of spiritualistic movement which began in the eighties of 19. century. Stašek depicted in his short stories the attachment to the ghostbeliever group Sbor svatého Václava. This attachment is the composition of the whole short stories cycle.

Antal Stašek introduced in his work the main thoughts of the spiritualistic religion, described the process of evening ghostbeliever meetings and focused primarily on the life goings of the members of the group in a such way that he offered the reader reasons why would a simple peasant sympathize with a spiritualistic teaching.

From the perspective of the dominant literary movement that is evident in the analysed work we managed to assign the short stories cycle by Antal Stašek to critical realism. It should be noted though that there's been an infiltration of literary romanticism. We can see its effects especially in the description of life of some characters or description of the environment in which the characters currently are.

In the final chapter we've dealt with the comparison of the chosen works by the thematisation of raving. We noted similar as well as different features of the spiritualistic movements in the works. Based on the comparison we reached a conclusion that both authors worked with the theme of religious raving identically. We realize though the more possible ways of comparison, for example from the viewpoint of fictional worlds or demonstration of literary realism.

Seznam literatury

Prameny

Beletrie

SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913. Vilímkova knihovna; svazek 123.

STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.

Studie

HOSTINSKÝ, Otakar. *O realismu uměleckém*. Praha: Bursík a Kohout, 1890.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Obrázek novějšího básnictví českého*. Nákladem Ženského výrobního spolku českého, 1877.

Články z časopisů

ČECH, Leandr. Nová literární revoluce. *Literární listy* 1887, roč. 8, č. 2, str. 28–29.

JELÍNEK, Hanuš. Z původní tvorby románové. *Lumír* 1913/14, roč. 42, č. 5, str. 230–233.

NERUDA, Jan. Feuilleton. *Národní listy* 1890, roč. 30, č. 316. str. 1–2.

NOVÁK, Arne. Z české novelistiky. *Přehled* 1913/14, roč. 12, str. 393–396.

SEKANINA, František. Karel Sezima: *V soumraku srdcí*. *Zvon* 1913/1914, roč. 12, str. 445–446.

SCHULZ, Ferdinand. Literární obecnost české. *Osvěta* 1877, Praha: Václav Vlček, 1877.

ŠALDA, František X. Karel Sezima: *V soumraku srdcí*. *Kritické projevy 9 (1912–1915)*. Praha: Československý spisovatel, 1954, str. 258–266.

ŠTĚPÁNEK, Vladimír. Sezimův román *V soumraku srdcí*. *Listy filologické* 1950, roč. 74, str. 203–213.

VESELÝ, Josef J. Antal Stašek: Blouznivci našich hor. *Vlast'* 1896, roč. 13, str. 276–277.

VODÁK, Jindřich. Antal Stašek: Blouznivci našich hor. *Rozhledy* 1896, roč. 6, str. 165–169.

VYKOUKAL, František V. Nové písemnictví. Výpravná próza. *Osvěta* 1914, roč. 44, č. 8, str. 631–632.

VYKOUKAL, František V. Výpravná prosa. *Osvěta* 1898, str. 920–923.

Odborná literatura

Sborníky a příspěvky ve sbornících

FORST, Jan a kol. *Realismus a modernost: proměny v české próze 19. století: sborník statí*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1965.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Mezi dvěma modernami*. In: FORST, Jan a kol. *Realismus a modernost: proměny v české próze 19. století: sborník statí*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1965. str. 137–160.

POSLEDNÍ, Petr. *Funkce periodické publikace v literární komunikaci*. In: JAREŠ M. a kol. *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století: sborník příspěvků ze symposia pořádaného oddělením pro výzkum literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13. – 14. října 2004*. 1. vyd. Praha: ÚČL AV ČR, 2005. Edice K; sv. 10. str. 9–14. ISBN 80-85778-47-5.

Studie a další odborná literatura

ČERVENKA, Miroslav. *Významová výstavba literárního díla*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1992. Acta Universitatis Carolinae. ISSN 0567-8269.

HÁJEK, Jiří. *Boje o realismus*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1979. Kritické rozhledy. Malá řada, sv. 12.

HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2007. ISBN 978-80-8607-871-7.

HAMAN, Aleš. Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století. 2. rev. vyd. Praha: ARSCI, 2010. ISBN 978-80-7420-011-3.

HAMAN, Aleš. Východiska a výhledy. 1. vyd. Praha: Torst, 2002. ISBN 80-7215-160-6.

HECZKOVÁ, Libuše. *Píšící Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. 1. vyd. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Český román sklonku 19. století*. 1. vyd. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1967. ISBN 21-019-67.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Návraty: k české literatuře od K. J. Erbena po Ladislava Fukse*. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-87481-90-5.

JÍLEK, František. *Ediční poznámka*. In: STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. str. 493.

MÁCHAL, Jan. *Boje o nové směry v české literatuře. (1880 – 1900)*. Praha: Nákladem Jednoty českých filologů, 1926.

POHORSKÝ, Miloš. *Antal Stašek*. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Dějiny české literatury III. Literatura 2. poloviny 19. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. str.486–504.

REZEK, Antonín a ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století XVIII. a XIX. Část I, Do roku 1810*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1927. 2 listy. Historický archiv; 46.

SEZIMA, Karel. „Z mého života:“ *Smetanovo smyčcové kvarteto E-moll: kniha vzpomínek a nadějí*. Svazek druhý. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1946. *Paměti / Karel Sezima; sv. 2.*

TUREČEK, Dalibor a kol. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. 1. vyd. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-733-1.

TUREČEK, Dalibor a kol. *Synopticko-pulzační model českého literárního realismu – pracovní hypotéza. České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-733-1.

VÁCHAL, Josef. *Církev a blouznivci: historie sektářství a bludařství*. 2. vyd. Praha: Volvox Globator, 2000. ISBN 80-7207-344-3.

VODIČKA, Felix. In: NERUDA, Jan: *Menší cesty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961.

ZAJAC, Peter. *Pulzovanie literatúry*. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1993. ISBN 8022004936.

Časopisy a články

Bohemica litteraria 2014, roč. 17, č. 1. Brno: Masarykova univerzita.

MOCNÁ, Dagmar. Nerudovy Obrazy života a realismus. *Bohemica litteraria* 2014, roč. 17, č. 1. Brno: Masarykova univerzita. str. 63–86.

NEŠPOR, Zdeněk R. K původu a pramenům českého lidového spiritismu. *Lidé a města* 2003, roč. 5, č. 12. str. 59–81. ISSN 1212-8112.

TUREČEK, Dalibor. Editorial. *Bohemica litteraria* 2014, roč. 17, č. 1. Brno: Masarykova univerzita.

Slovníkové příručky

Encyklopedie náboženství. Editor M. Elser, S. Ewald, G. Murrer. Překlad Vojtěch Pola. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 8071921882.

MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Dějiny české literatury III. Literatura 2. poloviny 19. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

NOVÁK, Jan V. *Přehledné dějiny české literatury od nejstarších dob až po naše dny*. 5. vyd. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-105-1.

OPELÍK, Jiří. ed. a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla a instituce*. Díl 4., sv. I. 1. vyd. Praha: Academia, 1993. ISBN 978-80-200-1670-6.

Internetové zdroje

PFEIFEROVÁ, Jitka. *Románová tvorba Karla Sezimy* [online]. 2010. [cit. 2015-03-07]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jiří Kudrnáč. Dostupné z: <http://theses.cz/id/at442w/>.

(http://is.muni.cz/th/64405/ff_m/Diplomova_prace-J_Pfeiferova_nojch.txt).

HROMKOVÁ, Petra. Venkovský realismus-literárněhistorické koncepce pojmu [online]. 2014 [cit. 2015-03-23]. Bakalářská práce. JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Veronika FAKTOROVÁ. Dostupné z: <<http://heses.cz/id/u49zcs/>>.